

DATINA

An. VIII.

Nr. 10-12.

BCU Central University Library Cluj

DATINA

ARTISTICĂ — LITERARĂ — SOCIALĂ

Director: Mihail Gușiță

An. VIII. Nr. 10—12.

Octombrie
Decembrie 1930

CONTINUTUL:

Impotriva orientalismului

în cultura noastră actuală . . .

Al. Dima

Pâinea noastră — versuri . . .

A. Cotrus

Visat-am. — Țară. — Cosașul — versuri . . .

Istoria Românilor

în cele mai noi concluzii ale ei . . .

D. Bodin

Evocări — versuri . . .

Eug. Constant

Cobzarul — versuri . . .

T. Șultariu

Schițe-

desenuri . . .

A. Popa-Iași

G. Simionescu

Mișcarea culturală:

Insemnări

M. Sadoveanu: „Baltagul” — Un roman bucolic autohton / Leon Donici inedit / Memoriile d-lui Eugen Lovinescu / Aniversarea Gândirii / Reacțiuni antigândiriste / Const. Kirițescu: Povestea sfântului nostru război / Al. Lascarov-Moldovanu: Cohortele Morții / „Indreptar” / Replici d-lui Radu Dragnea /

ORICE REPRODUCERE ESTE OPRITĂ

ABONAMENTE:
LEI 200 . . . PE AN.
INSTITUȚII ȘI AUTORITAȚI:
LEI 300

lei 40.

IMPOTRIVA ORIENTALISMULUI IN CULTURA NOĂSTRĂ ACTUALĂ.

Nu se mai îndoiește nimeni astăzi de adevărul că o cultură devine o valoare spirituală reală numai în măsura în care reușește — în evoluția ei interioară — să se autohtonizeze. Cultură înseamnă pentru toată lumea contemporană produs eminentamente național și e semnificativ să constatăm că până și în domeniile în cari se contestă culoarea națională a creației spirituale — în filosofie de pildă — se adună tot mai multe păreri în acest sens. Primul sistem de filosofie românească — personalismul energetic al d-lui *C. Rădulescu Motru* — e prefațat astfel de o adevărată pledoarie pentru caracterul național al filosofiei.

În acest proces de autohtonizare, care în cultura românească durează dinainte de Kogălniceanu, e pentru prima oară teoretic întemeiat de acesta și progresiv dezvoltat dela Maiorescu și până la sămănătoriști; epoca noastră a adus contribuțiile ei înregistrate în repetate rânduri și în studiile și recenziile revistei de față. Apărători ai unui tradiționalism dinamic, fără nici-o contradicție-progresist în limita în care nu depășește legile culturii noastre specifice, ne-am bucurat când am putut constata în determinantele vreunui curent ideologic, în filele unei cărți literare, în unduirea unui vers, tremurul atmosferei autohtone. Această poziție ne-a indicat însă, simultan, și datoria de a ne opune cu dârzenie la orice încercări deviatorii ale procesului nostru de autohtonizare. Și sarcina nu e deloc ușoară când te gândești că nu ești chemat să lupți atât împotriva atacurilor fățișe de înstrăinare ce — de cele mai multe ori — se 'năbușe dela

sine lovite de propria lor neputință, cât mai ales, împotriva proceselor de pripită, greșită sau inoportună autohtonizare.

În cultura românească bate astfel dela un timp un vânt de orientalism de care nu avem destule cuvinte să ne mirăm. Li s'a părut unor publiciști români că prea ne-am occidentalizat de când avem un contact mai viu cu manifestările civilizației și culturii apusene, că prin imitarea continuă a fenomenelor spirituale occidentale, ne-am depărtat prea mult dela ființa noastră proprie și atunci printr'un gest de reacțiune extremă s'au gândit că singura mântuire stă în ancorarea navei noastre culturale în apele răsăritului. Și așa ne-am pomenit, dela o vreme, cu o sălbatică ofensivă împotriva apusului cultural, a disciplinei sale de viață și gândire, a pasiunii sale pentru ideea clară și precisă, a efortului său eroic de cucerire lentă, dar organizată a piscurilor necunoscutului, concomitent cu o superlativă exaltare a răsăritului neguros, a ceței mistice, a vieții contemplative, a științei de înregistrare numai a realității. Pare că e în firea vremii un anumit ritm grăbit de viață, o trecere rapidă dela un fel de orizonturi culturale la altele diametral opuse, înainte de a le fi cunoscut adânc pe primele, într'o agitație ce arată evidentul nostru dezechilibru contemporan.

Într'un cuvânt procesul nostru de autohtonizare îndrumat în veacul trecut pe căile apusului își schimbă azi brusc direcția pe cele ale răsăritului. (De fapt, întoarcerea noastră către răsărit ne vine tot pe căile apusului care săturat, în parte, de o viață culturală milenară își îngăduie ca o variație, inocularea cu teoriile misticismului oriental). În consecință seria de valori cari alcătuiau strălucirea culturii apusene, ridicându-ne în ochii noștri și ai lumii civilizate, sunt svârlite deoparte cu aceeași lipsă de spirit critic cu care au fost selectate și împrumutate și apoi înlocuite cu valorile răsăritului.

Judecate în fond, aceste două atitudini contradictorii cari brăzdează cultura românească tocmai în epoca în care aspiră către unitate și sinteză, își au explicația în caracterele sufletului național însuși, neclarificat îndeajuns într'o direcție sau alta, constituind încă un haos în care moștenirile apusului roman se bat cu cele ale răsăritului slav într'o continuă sbuciumare ca o mare veșnic turburată. Față de acest cuprins eterogen și contradictoriu, orice atitudine pare justificată, occidentalismul ca și orientalismul, ambele având puncte de rezim în psihologia noastră.

Dacă observăm însă mai de-aproape lucrurile, adevărul e departe de a fi acesta. Fiindcă, în definitiv, o cultură nu e expresia exactă a psihologiei populare, printre altele și pentru motivul că o cultură se cere a fi unitară pe când sufletul popular e brăzdat de nume-

roase contradicții. În acest caz, neputând să vină de jos în sus, cultura coboară de sus în jos, dela personalitățile unui neam către masa lui informă în așa fel încât o cultură unitară imprimă psihicului popular o fizionomie unică, purificată pe cât e posibil de elemente preavădit contradictorii.

Dacă privim prin urmare, cultura ca o funcție activă, cu puteri de corectare și unificare a sufletului național, dacă o educare națională într'un anume sens e posibilă, atunci cultura românească nu are a se îndrepta mecanic după indicațiile psihologiei populare contradictorii îndreptându-se cu egale temeuri și occidentalismul și orientalismul nostru, *ci trebuie să-și asume mai întâiu datorita de a examina cu multă atenție, cari dintre virtualitățile neamului sunt mai rodnice pentru nevoile momentului nostru istoric.* Înțeleasă în acest fel, funcțiunea activă a culturii se leagă și de oportunitatea evoluției istorice și ancorează încă odată în apele celei mai stricte realități.

Occidentalismul și orientalismul nostru, și în special acesta din urmă ca obiect principal al acestor însemnări, se cere a fi privit din această perspectivă ce rezumă adevărata ființă a culturii. Unda orientalismului care sub forma misticismului ortodoxist încearcă să se strecoare în cuprinsul culturii românești va fi, prin urmare, cercetată din punctul de vedere al oportunității ei. Problema se pune dar, lapidar, în termenii aceștia: *este orientalismul un teren prielnic pentru dezvoltarea culturii românești, actuale?*

E momentul să examinăm acum fizionomia generală a orientalismului, în datele lui sumare.

În locul vieții active, se predică valorile vieții pasive. În locul faptei, se proclamă primatul ideii, în locul libertății creatoare — determinismul fatalității, în locul simțului realității, cel al abstractului, în locul științei creatoare — știința contabilă a înregistrării constatărilor despre realitate, în locul personalității autonome și pline de inițiativă — aderarea și pierderea în masă. În scurt, orientalismul își fixează trăsăturile caracteristice din pasivism și contemplativitate în domeniile științei ca și în cele ale vieții. (Literatura noastră populară oglindind latura orientalistă a sufletului național, ne-a dat în „Miorița” nu numai o strălucită valoare artistică, ci și un document etic al pasivității, al lipsei de inițiativă și personalitate, întrupat în sufletul ciobanului care se resemnează fatalist în fața morții ce i se anunță fără un gest de împotriva, cel puțin).

Dar dacă acestea sunt caracterele orientalismului, pe care unii vor să-l strecoare în știința și viața românească — și ca să precizăm — în știință: școala pe care tinde s'o întemeieze în jurul

cursurilor universitare și articolelor de ziar d-l *Nae Ionescu*, iar în viață și artă — grupul ortodoxiștilor gândiriști — atunci nădăjduim că nu ar fi om iubitor de progresul acestei țări care să nu dorească îndepărtarea totală a acestui orientalism, care dacă există virtual în sufletul românesc, nu reprezintă pentru noi, implicit, și obligația de a-l actualiza cât timp în acelaș suflet sălășluește și latura activismului, a prețuirii realului, a personalității, a eticii muncii și eroismului. Căci dacă „Miorița” e un document al eticii orientaliste, șirul nesfârșit al baladelor populare dovedește virtualitățile noastre energetice.

Ceva și mai mult încă. Pe când latura eticii orientaliste populare n'a ispitit încă o minte filosofică s'o organizeze într'un sistem de gândire, activismul românesc și-a găsit o cristalizare supremă în personalismul energetic al d-lui *C. Rădulescu-Motru*. Trebuie să vedem în acest fapt un semn prevestitor al drumului adevărat pe care trebuie să meargă noua cultură românească. Nu pe căile obscure, cețoase, ale misticismului oriental, ci pe cele ale luminii, personalității, muncii creatoare, energetismului frenetic apusean. Nesfârșita serie de valori, ce dormitează în sufletul întelenit de pasivitate al țaranului român, se cere stimulată și actualizată prin răspândirea teoriilor activiste, ci nu a celor pasiviste.

Și trebuie să fim măguliți că opera de adevărată regenerare națională pornește din adâncurile sufletului oltenesc, al cărui moment în istoria acestei țări pare să fi bătut acum. Căci oltenismul e izvorul energetismului, activismului, simțului realității și politicii, al personalității, al hotărârii dârze și consecvente. Și e nespus de semnificativ că sistemul care aveà să deà înfățișare filosofică acestor caractere, e creația unui oltean.

Considerațiile de mai sus duc dar, în mod necesar, la o cultură românească brăzdată de un viu spirit realist, iubitor de concret, valorificator al energiilor noastre materiale și psihice și ne depărtează deocomdată de perspectivele unui orientalism și misticism, a cărui eficacitate e — în actualele împrejurări — direct inoportună.

Al. Dima

PÂINEA NOASTRĂ

pâinea noastră cea de toate zilele :
puterea de-a 'nfrunta
soarta cea mai aspră și mai grea,
dă-ne-o nouă, dă-ne-o, Stăpâne,
astăzi și mâine
și pururea...

BCU Cluj / Central University Library Cluj

nu ni-i încă vâzul rău, nici mâna grea...
avem încă de plugărit
și de gândit
și de zidit

din nesfârșit în nesfârșit...
pentru truda ce ne rămâne
pe dincolo de azi și mâine,
dă-ne vrieri de oțel
și brațe la fel,
și pași de fulger, Stăpâne !..

A. Cotruș.

VISAT-AM...

ȚĂRĂ

visat-am c'o vorbă să umplu un veac
și-apoi, posac și sărac,
să tac...
c'un semn un neam voinic
să ridic
din nimic...

și-apoi, apoi,
subt sorii lui noui,
subt pasu-i enorm,
să dorm, să dorm..

ușe deschisă de odată
spre-o zare de letopiseț,
ce-mi face oare inima mai iute să bată?!
cine mă cheamă pe nume, de 'ngheț?!...

cine mă cheamă din mine afară,
de pe strâmba veacului scară
până 'n străfunduri de vreme să văd
cum ai trecut din prăpăd în prăpăd,
țară, țară?!

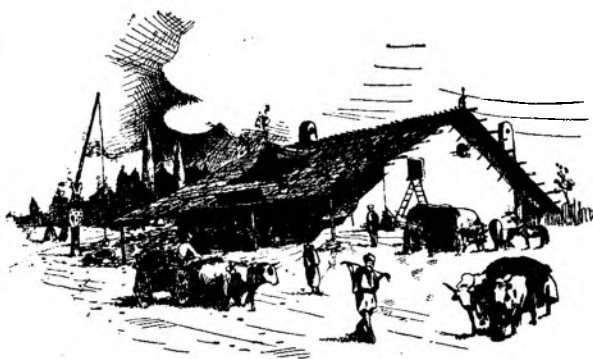
BCU Cluj / Central University Library Cluj

C O S Ă Ș U L

sprinten, voinicește
cosește, cosește...
și 'n urma-i șesul slobod rămâne
pentru iarba de mâine...

singur, în pustietate,
subt soarele arzând,
din când în când
s'oprește
și coasa și-o bate...
și-al coasei ecou, pân' departe
se rupe se'mparte..-
parcă pretutîndeni lângă el
și-ar bate aspru coasele de-oțel
mii de străbuni ce cândva, voinici,
coșiră, prin vânt și zădufuri pe-aici...

A. Cotruș.

Istoria Românilor

în cele mai noi concluzii ale ei.

v.

Viața romană în regiunea Carpaților.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Dacia era un ținut mărginaș care ademenise și îngrijorase pe Romani de multă vreme. Numai bogățiile și poziția sa strategică de-ar fi fost, și ne explicăm destul de clar motivarea gândurilor lui Traian de a crea în aceste părți o nouă provincie imperială. Să nu pierdem din vedere că terenul fusese pregătit adânc, de timp îndelungat, cum am încercat a arăta la locul potrivit. Cât și de când căutau Romanii după aur se poate vedea cu prisosință din două exemple. Iată, după biruința contra galaților, care s'a întâmplat cu 189 de ani înaintea erei noastre, Cn. Manlius Vulso a adus la Roma atîta aur încât, cu doi ani mai târziu, „s'au putut restitui plebei 25, 5⁰/₁₀ din sumele subscrise cu 27 de ani mai înainte în decursul războiului al II-lea Punic contra lui Hannibal“.

Însuș Traian, după mărturia lui Lidus, ar fi luat din Dacia „de cinci sute de ori zece mii de livre de aur, de două ori atîtea livre de argint, fără a se socoti un număr de vase și de cupe care desfide orice evaluare, turme de vite, arme și mai mult de 50 de ori zece mii de soldați cu armele lor“. Cifrele sunt exagerate de bună seamă. ¹⁾.

Nu-i mai puțin adevărat însă, că după această pradă de război, finanțele anemice ale statului roman se refac pe deplin și pe deasupra impozitele se scad simțitor refăcându-se și comerțul. În Apus privirile împăratului au fost îndreptate spre Rin. Drumuri noi s'au desfundat în lungul fluviului, drumuri apărate militarăște, pe care circulau liniștiți negustorii. N'a uitat o clipă Egiptul. El este acela care „a curățit canalul săpat de Faraonul Nechao [610—595 în. chr.] restaurat de Darius I și de Ptolemaios Philadelphos, care unia Nilul cu Marea Roșie“. La 106, prin distrugerea regatului Nabatean,

1). Poate din pricină că în grecește miile și zecile de mii se scriau la fel, și Lidus deține informația dela Criton, autorul geticci, pierdute.

ă creat provincia Arabia. Tot pe atunci, Dacia a intrat oficial sub stăpânire romană, după mulți ani de lupte grele și costisitoare. Pe drumurile trainice, înfipte ca pentru veșnicie, în coaja pământului, Imperiul pulsă spirit roman în către toate marginile sale — prin negustori, militari și slujbași — și primii, la Roma, bogățiile culese peste tot, bogății ce zăceau nefolosite poate cum trebuie, în depărtatele cuiburi de oameni ale provinciilor. Și încă ceva. Ambiția și mândria romană, care își găsisse în Traian expresiunea tipică, se voia crescută și păstrată fără pată. Barbarii se mișcau la Nord. O clipă să fi simțit că o mână slabă conduce Imperiul și ei ar fi fost gata să-i calce hotarele. După cum Galia prin linia apărută de lanțul de castre și castele, al Rinului, era asigurată contra oricăror tentative de încălcare vrășmașe, și prin ea și culmile Alpilor: Roma; tot așa Dacia, prin granițele naturale ce-o închideau, constituia o cetate de apărare a Romanității Orientale și sub acest raport, a atras deosebita grijă a cuceritorului său și a urmașilor lui.

Să urmărim continuarea procesului romanizării, — stăruind deocamdată mai mult asupra elementelor sale materiale — în fimpul ocupației oficiale a Daciei ¹⁾ și intenșitatea lui într-o provincie privilegiată.

* * *

Cât era de întinsă Dacia Traiană, cercetătorii nu pot spune cu exactitate. Majoritatea sunt de acord în a admite că Tisa, Dunărea, Prutul sau Siretul și Carpații Galișieni formau granițele provinciei. Pe deasupra credem că valul care apără Sudul Basarabiei de astăzi constituia încă o etapă, care marcă extremitatea unei cuceriri mai noi, crescută natural pe bazele vieții romane din Sciția Minor și dela Gurile Dunării. Este ridicul să susțină cineva acum, ca altă dată, că Romanii au înlăturat cu totul pe autohtoni depe aceste meleaguri. Lafiniștii și urmașii lor de aceeași credință țineau cu orice preț s'o dovedească. Pentru cercetările ulterioare, problema a dat roade nu în sensul croit de Șincai, Aaron, Laurian ori Cipariu și Barițiu, ci în adâncirea înțelegerii firii poporului românesc. Mai mult decât oriunde, în formațiunea acestuia ca neam distinct, impuritatea rasei prezintă caracterele cele mai complexe. Să analizăm faptele.

Daco-geții plaiurilor și câmpurilor, legați de un mileniu de aceste locuri — prin indeletniciri și credințe; prin istoria lor plină de isprăvi ori dezastre și printr'o cultură

1). Adică sub împărații: *Traian*, 107—117. *Hadrian*, 117—138, se preface Dacia în provincie romană. Prin *Hadrian* provincia a scăpat de Iazigi, Roxolani și Sarmați. El reconstitue Drobeta, ridică valurile din Banat și limesul alutan. Dacia ia denumirea de „felix”. *Antoninus Pius*, 138—161: Are lupte cu Iudeii, germanii și Dacii liberi. *Marc Aureliu*, 161—180: Poartă război cu Marcomanii, uniți cu Iazigi și Dacii liberi. Aduce legiunea V Macedonica dela Troesmis în Dacia și, se pare, mută capitala Daciei Porolisenae la Napoca. Alburnus Major e distrus și Sarmisegetuza amenințată. Guvernatorul Claudius Fronto astâmpează pe barbari. Aschingii și Costobocii calcă Dacia. *Comodus*, 180—192: Termină războiul cu Marcomanii și mută 12000 de Daci liberi în Dacia. Contra Goșilor ridică valul roman din nordul provinciei. *Septimiu Sever*, 192—211: Instalează leg. V. Maced. la Potaissa, pe care o face municipiu, apoi colonie. La fel procedează cu Dierna, Drobeta și — poate — cu Romula. E socotit „Reintemector al Daciei”.

Caracala, 211—217: Bate pe Dacii liberi și pe Carpi. Invinge pe Goși, care încep năvălirile. *Alexandru Sever*, 217—232: Respinge pe Goși. *Maximian Tracul*, 235—238: Bate pe Dacii liberi și pe Sarmați. Generalul Tullius Menofilus, după trei ani de rezistență, încheie un tratat cu Goșii prin care obligă imperiul să le plătească o sumă de bani. La moartea lui însă Goșii iar încep prăzile. *Gordian*, 238—244: Alungă pe Goși din Dacia. Ridică Sarmisegetuza la rangul de metropolă a orașelor de aci. *Filip Arabul*, 244—249: Luptă cu Carpii. Goșii atacă Dacia și trec în Moesia, pela Giurgiu probabil. Întărește Romula printr'un mur circular contra barbarilor. *Decius*, 249—251: Invinge pe Goși. Totuș aceștia ajung până la Termopile. Intr'o luptă cu barbarii împăratul e omorât. *Gallus*, 251—254: Goșii invadează imperiul. Ultima monedă bătută în Dacia, 252. *Valerianus*, 254—260: Goșii apucă drumul mării și al uscatului, fără nici-o opreliște, spre Bizanț. *Gallienus*, 260—268: Cronicele spun că Dacia e pierdută. Ultima inscripție din Dacia, 260. *Claudius*, 268. Nimicește pe Goși la Naissus. Aceștia se astâmpără. *Aurelian*, la 271 părăsește Dacia, însoțit de mării demnitari, de oaste și de o parte dintre bogătași.

DATINA

a cărei faimă străbătuse până departe în Helada — nu puteau să părăsiască apele lor sfinte, văile mănoase și munții ocrotitori, cu sânul bogat în aurul bun de podoabe.

Destul să amintim că Tabula Peutingeriană și geograful Ravennat, isvoare din-
tre secolele II și IV d. chr., menționează o mulțime de localități cu nume dace,
păstrate deci de băștinași în mijlocul cuceritorilor și transmise din generație în gene-
rație; că inscripțiile romane din Dacia, C. I. L. III, dau la iveală nume ale Dacilor,
fără să fim socoteală de mulțimea autohtonilor cu nume latinizate și că o sumă de
corpuri militare, folosite de Impărăție în provincii îndepărtate, pentru apropierea spiri-
tuală a popoarelor de sub aceeași stăpânire, sunt aduse din Carpați, cum ar fi bună-
oară: „ala prima Dacorum“ din Novicum, „cohors“ augusta Dacorum veterana
milliaria eguitata din Pannonia, „cohors tertia Dacorum“ — care a luat parte la o
expediție din Mesopotamia — și câte altele. Un lucru nu s'a cercetat însă aproape
deloc: firea Românilui. Caracterele ce i s'au evidențiat, au fost prinse în frânturi de
gând, vagi și fără temeii. Să ne mărginim la Olteni. Ținutul lor a constituit cuibul
cel mai autentic al Dacilor. Și în plus, față de celelalte regiuni, dincoace de Olt n'au
cunoscute atâtea valuri de barbari. Dacă mai adăugăm constatarea că Romanii la Dro-
beta s'au stabilit în chip legal, încă dela 89 și că pe-aici au plecat oficialitățile la urmă,
adică procesul romanizării și-a exercitat în regiunea ce ne preocupă pe timpul cel mai
îndelungat și în modul cel mai intens acțiunea, putem explica cel puțin un fapt:
— Vigoarea, simțul practic, realismul, mândria, caracterul revoluționar și credința în
isbândă a olteanului — sunt componentele daco-romane, cu puține, cu foarte puține
imixțiuni, ale unui tip caracteristic. Chiar în genere, se poate observa partea sângelui
și a sufletului dac în constituirea noastră ca neam aparte nu numai în sânul celorlalte
popoare, dar chiar în mijlocul celor neolatine. Și tocmai aici rezidă puterea și origi-
nălitatea noastră ca neam de cultură. Firea Românilui, rod bogat al unui altor roman,
în special pe trunchi sdravăn daco-get; de sentimentalism autohton carpatic deci și de
logică latină, este o probă capitală, ce trebuie adăncită pentru stăruința și viața confun-
dată dela o vreme a ambelor popoare în Dacia.

Fondul străvechi daco-get formează stratul biologic și cultural găsit de coloniști
în regiunea Carpaților. Cu toată superioritatea civilizației romane, din unele puncte de
vedere, stăruința și tenacitatea Daco-geților le-a păstrat caracterele predominante, care
biruind timpul, se reflectă în firea poporului român, ca trăsături puternice ale unui bo-
gat rezervoriu de viață și cultură originală.

E drept că inscripțiile ne dau știri sigure, dar, din nefericire, nu ne pot spune
totul. Urmărindu-le, una câte una, nu cu multă greutate, se reconstitue o hartă a po-
pulațiilor din Dacia romană; nu se poate face însă o statistică și nici, cum s'a încer-
cat, nu se poate stabili o proporție aproximativă a „naționalităților“ conlocuitoare. Pen-
trucă, — lucru de altfel elementar — Romanii — oficialitatea deci — și grecii — popor
de înaltă cultură — însemnau mai des evenimentele familiare, întâmplările deosebite
în legătură cu asociațiile lor, sărbătorile și petrecerile de zile mari cu lista de mâncări
și băuturi... pe când alții nu o făceau că nu le stă în obicei s'o facă și nici n'aveau
puțința. Și să nu se piardă din vedere niciodată rostul stăpânirii de a romaniza popu-
lațiile supuse. Sub nume curat latine se strecoară câteodată atributul „dacus“ și altele,
indicând caracterul de sânge al cuiivă. Și aceasta nu se întâmplă rar, cu toate că era
în folosul personal al celor în joc să nu se întâmple niciodată.

Traian a adus „o mare mulțime de oameni“ „din tot imperiul roman“ ca să
colonizeze Dacia, spune partea adevărată din citata frază a lui Eutropius. ¹⁾

1). Traianus victa Dacia *ex toto orbè Romano infinitas copias hominum* transtulerat ad
agros et urbes calendas Dacia enim diuturus bello Decebalii viris erat exhausta. 8, 6.

Lespezile mormântale, pietrele de altare, inscripțiile templelor, monumentele și statuetele ridicate în onoarea zeilor și a mai marilor cetățitorilor și orașelor ne pomenesc o sumă de nume. În majoritatea lor sdrobitoare, latine. Nu asupra acestora stăruim acum, pentru că nu e nevoie. Ca număr, după ele vin *numele grecești* curate și cele pe cale de romanizare.

Tablele cerate din Abrud înregistrează 13 dintre acestea, ¹⁾ alături de 39 romane și restul până la 100 de alte origini;

Urmează, în inscripțiile dela Alba Iulia 7 nume grecești ²⁾; la Celci 1 ³⁾; la Cerneți se pomenesc 2 ⁴⁾; între cei 42 de membrii ai colegiului Asianilor din Cluj se găsesc 12 denumiri grecești, ⁵⁾; pe lângă 27 romane și 3 thrace ⁶⁾; altă inscripție tot din acest oraș ne relevă încă un nume grecesc ⁷⁾; pe o piatră din Doștat se înscamnă *altul* ⁸⁾; la Gherla 1 ⁹⁾; la Hunedoara 1 ¹⁰⁾; la Partoș 2 ¹¹⁾; la Pons Augusti 1 ¹²⁾; la Romula 1 ¹³⁾; la Tibiscum 3 ¹⁴⁾; la Turda 3 ¹⁵⁾; la Ulpia Traiană 9 ¹⁶⁾; la Vețel 4 ¹⁷⁾; și, în sfârșit, la Zlatna 1 ¹⁸⁾; Deci 63 de nume grecești, fără ca să se semnaleze toate aci.

Coloniștii Greci veniți din Asia Mică, Bithynia, Creta și Moesia superioară — negustori vestiți și oameni culti, în mare parte — au fost printre primii care și-au însușit limba latină adaptându-se împrejurărilor create prin cucerirea romană a Daciei. Îi vedem, ca atare urcând cu repeziciune treptele funcțiilor administrative și sociale, căpătând rosturi, pe zi ce trece mai strălucite, în noua lor patrie. Se cunosc, spre exemplu, o sumă de preoți Augustali în Alba Iulia ¹⁹⁾; Cluj ²⁰⁾; Doștat ²¹⁾; și Ulpia Traiană ²²⁾; un primar la Alba Iulia ²³⁾; doi consilieri comunalii, unul la Alba Iulia

1) Adjutor *Macari*, Aelius *Dionysus*, Alexander *Antipatri*, Apalaustus, Apollonius Artemidorus, Asclepius *Memnis*, Iulius *Macedo*, *Callistus* Ingenus, Claudius *Philetus*, Offas Menofili, Socrate Socratio, Socratio Socratonis și Theodote.

2). Antonius *Onesas*, M. Aurelius *Theodotus*, P. Aelius *Athenodorus*, Hygia, Calistus, Iulius *Memnon* și Arrius Hermes.

3). T. Iulius Evanthus.

4). Diogenes Moscus și Antonia *Callista*.

5). Asclepiodae, Cyrini, Epipodia, Eptala, Ennes, Ermescus, Greca, Hyus, Zoilus și Zoilianus.

6). Dizo. Tsinto, Tsinta,

7). Aelia *Calliope*.

8). Aelius *Hylas*.

9). Daphnus.

10). Ysia Prisca

11). Ael. *Tapetius Amethystus* și Sextus Sintrofus.

12). Aelius *Diogenes*.

13). Antonius *Nicanoris*

14). Flavia Aelia *Nices*, M. Turranius *Patroclus*. P. Aelius *Antipator*.

15). Hermias, Aelius *Gorgias*, Amelius *Timotheus*.

16). Quintus Januarius *Agathangelus*, Quintus Januarius *Zosimus*, Lisinia *Callityche*, Julia *Afroditsia*, Severus *Eucharistus*, Iacchius, Timothens, Ulpius Chelido și Aelius Metrodorus.

17). Aelius *Euphorus*, P. Aelia *Dionysia*, M. Ulpius Phoebus, M. Veracius Evodus.

18). Philumenos.

19). T. Claudius *Anicetus*.

20). Callistus.

21). Aelius *Artemidorus*.

22). C. Spedius *Hermias*, M. Procius *Aphrodisius*, Q. Afius *Anthimus*, Claudius *Anicetus* Ulpius Domitius Hermes, Valerius *Threptus*, Hermes Onesimus, Capus Titus Agathopus și Baebatius *Chrisantus*.

23). M. Lucilius Philoctemon.

¹⁾; care era și preot Augustal și altul în Ulpia Traiană ²⁾; patru administratori pentru veniturile Statului la Alba Iulia ³⁾; Căței ⁴⁾; pentru Dacia Apulensis ⁵⁾; și la Ulpia Traiană ⁶⁾; mai mulți patroni ai colegiilor; iarăș din Alba Iulia ⁷⁾; și Ulpia Traiană. ⁸⁾; alți greci își practică mai departe negustoria ⁹⁾; și meseriile cărora se dedicaseră din tinerețe ¹⁰⁾; ajungând să posede averi renumite.

Deseori se pomenesc și liberi. ¹¹⁾; Altădată vom înfățișa înrăurirea grecească asupra limbii române și puterea de vitalitate a cuvintelor de această obârșie; deocamdată — pentru a arată lășirea coloniștilor greci și trăinicia centrelor lor organizate — putem preciza că șapte localități: Acmonia, Cedonia, Hydata, Phrateria, Stenarum, Tiason sau Tiasson și Triphulum sunt de „origine greacă”. N'am adăugat la lista stabilită de Diculescu pe Ampelum, asupra obârșiei căruia există contraverse ¹²⁾; dar trebuie să menționez că autorul citat ne asigură că „revează pe cele mai evidente” toponime din această categorie. Documentarea bogată cu privire la coloniștii greci să nu ne determine a crede că numărul lor era cel mai mare. Manifestările semnalate arată rolul jucat de o cultură de multe ori milenară. Chiar între greci se găsiu mulți *Sirieni galati*, orientali în genere, și aceștia o spun înșiși adesea: Ori prin indicarea „naționaliității” ori prin cultul zeilor respectivi. Și în cazul de față ca întotdeauna, elementele credinții adânc înrădăcinate în sufletul colectivităților și conservatoare, supravețuiau unor civilizații și graiuri dispărute de multă vreme.

Thracii și Ilirii din sudul Dunării au fost și ei trecuți în mare număr în Dacia. O colonie de Dalmați din Alburnus Major se ascunde sub numele de „Vicus Pirustarum” și tablele cerate de aci dau 45 de nume thracice dintre care 20 găsesc analogii în Dalmația. La Alba Iulia, Prosmonii înalță un templu.

Cohorte venite din Galia, Britania și Spania, odată cu o sumă de zeități respective, ne atestă că și destui *Celți* s'au împământenit în Dacia. Un negustor „trever” se găsește pomenit la Drobeta.

Cetățeni romani erau însă numai funcționarii trimiși din roma și rândurile lor se îngroșeau prin veterani liberai, care căpătau pământuri în provincia respectivă. Auțhtonii și streinii intrau în categoria peregrinilor. O situație intermediară sclavajului și libertății dețineau colonii.

Instituția colonatului își precizează sensul definitiv care evoluase după împrejurări, sub Constantin cel Mare, prin textul legii din Octombrie 332.

Dispărând mica proprietate, împuținându-se brațele de muncă, latifundiarii au divizat domeniile, oprind o parte penru ei ¹³⁾ și restul dosindu-l *coloniilor* de la care primeau o zecime din venituri—în bani ori în natură—adaus zilele de lucru prestate și *șerbilor*. Aceasta îndată după Traian. Fiscul obliga pe proprietari la o dare precisă. Observându-se că părăsirea lotului de către colon stânjenia veniturile s'a legiferat legătura indisolubilă dintre colon și moșia sa, încă din sec. III. O precizie mai trebuie făcută: Colonul de fapt era uzufructuar „perpetuum și hereditar”; numai în cazul lipsei de

1). Septimius Asclepius *Hermes*.

2). C. Sentius *Anicetus*.

3). Artemidorus.

4). Cassius Erotianus.

5). Carpiion.

6). Filetus.

7). Crassus *Macroblus* pentru negustori și M. Aurelius *Chastus* pentru fabri.

8). C. Sentius *Anicetus* și Zopyrius pentru fabri.

9). L. Aurelius *Trophimus* și Titus Aurelius *Narcissus* în Alba Iulia.

10). Diogene, pietrarul din Aquae.

11). Callicles Timocrates, Proshodus și Logismus în Ulpia Traiană și Euprepes la Mintia.

12). Probabil însă că e daco-iranic.

13). indominitatum.

moștenitori lotul său intră în posesia directă a stăpânului. Apoi civicește, dispunea de toate libertățile. Numai în cazul mutării de pe o moșie pe alta legea îi îngreună voința și nu avea drepturi politice. Sclavii însă, fie ei prizonieri, sau oameni aduși de stăpânii lor, nu aveau libertate personală. Situația lor nu găsea alta care s'o întrecă în mizerii.

Această stare socială, instabilă în sec. I și II, adică în vremea când Dacia intră direct în sfera de acțiune a romanismului, se definitivează și se generalizează în veacul al III-lea pe tot întinsul imperiului. Ca atare, deși studii speciale nu s'au făcut și deși mărturiile ce avea nu sunt decât sporadice, putem s'o presupunem și în Dacia Traiană.

O societate îmbătrânită își caută ultimele tipare ale existenței, care își începea sfârșitul, și în chipul acesta a ajuns la „regimul“ petrificat „al castelor“ de care s'a acățat ca de ultimul său sprijin.

Cu acest material, așa constituit din punct de vedere social, s'a definitivat în 165 de ani, procesul romanizării Daciei.

Alte mijloace? Da. *Drumurile*. Nu-și poate închipui cineva cât de mult se condensase imperiul prin rețeaua de șosele cu care era acoperit. Cel mai întunecat colț provincial stătea în directă legătură cu Roma și creștea în umbra „Cetății eterne“. S'a comparat resturile căilor de comunicație romane cu un uriaș schelet din epoca terțiară. După cum scheletul ne dă puțința să reconstituim animalul dispărut în toată masivitatea lui, tot așa rețeaua șoselelor romane ne pune în față și acum opera gigantică a Romei.

Prin Dunăre și prin marea linie ce tăia Europa dela gurile Rinului la Bizanț, Dacia intră, îndreptându-se spre Viminacium, în compelexul comunicației imperiului, Podul lui Traian dela Drobeta și Calea mării, creind noi punte de contact, întăresc, legătura.

Dacă urmărim intinerariile vremii, pentru Dacia, putem observa: *Un drum* construit de Traian, între Sarmisegetuza și Porolissum. El se continuă până la Tibiscum. Aci bifurcându-se, apucă — pe de o parte — spre Dierna și — pe de alta — spre Lederata. Dela Dierna ori trecea Dunărea la Faliatis, luând astfel direcția marelui drum de pe dreapta fluviului; ori intră în Drobeta de unde se „continua“ spre Durostorum și Mare sau „pe la Oescus și Philippopol la Bizanț și în Asia“ [100—101]. Dela Lederata trecea la Viminacium și de aici ori fintează Aquileia prin Sirmium și Emona; ori Salonicul prin Naissus și Stobi; ori Bizantul prin Dirrachium și via Egnafia; ori urma direcția Narona—Salona.

Un al doile drum plecă din Apulum, străbătea Carpații prin Turnu Roșu, se continuă prin Romula și Navae și se îndrepta spre Marea Neagră pe dreapta Dunării. Tot Traian l-a construit și pe acesta și l-a întărit cu castru.

Geograful Ravennat adaugă și *un al treilea* care pornea din Tyras și prin: Tirepsum, Iscina, Capora, Alincum, Ermerium, Urgum, Sturum și Congvi ajunge la Porolissum și Certie. Ar fi deci drumul cel mai de Nord al Daciei, străbătându-se dela nu capăt la altul, trecând — pare-se — prin Oituz și Brețc.

Săpăturile deși executate pe o scară foarte redusă, au dus la noi rezultate. Cu noșterea drumurilor: Vețal [Micia] — valea Mureșului — Deda; Alba Iulia — valea Târnavei Mari — Micăsasa — Odorhei; Iarăși valea Târnavei Mari — Oituz — Tyras; valea Someșului, dela Cluj la Odorheiul Bistriței; Nirăștau — Tg. Mureș — Michaza; drumul Someșului și al Mureșului prin Bistrița... se datorește săpăturilor.

DATINA

Tot lor se datorește precizarea pas cu pas, a drumurilor din itinerarii: Lederata-Tibiscum ¹⁾, Drobeta-Tibiscum ²⁾ și Dierna Faliatis ³⁾).

Kemattüller adaugă două „drumuri comerciale“: Plugova [Castrum Praetoria] — Valea Almașului — Potoc — Vărădia [Acidava] — Vârșet — Panciova și Veșel [Micia] — Dobra — Ungaria Sudică ⁴⁾. Tocilescu dă încă cinci:

Drobeta — Cătune — Rovinari — Bumbesti — Sarmisegetuza; Zimnicea — Frumoasa — Alexandria — Roșorii de Vede — Pitești — Bran — Rășnov; Sextana Prisca — București — Plocești — Draja — Ardeal ⁵⁾; Călărași — Filipești — Focșani — Oituz — Brețcu și Gura Siretului — Poiana — Brețcu.

După cercetări de amănunt, Pârvan reconstitue și rețeaua de drumuri din Scitia Minor. Trei căi pleacă din linia mare a sudului Dunărean în spre Nord. Una trecând prin Durostorum, Capidava și Troesmis; alta prin Ulmetum și Ibida, unde — despărțindu-se — duce, spre Vest, la Noviodunum și, spre Est, la Aegyssus; alta prin Tornii și Histria, pe lângă mare.

Un drum nordic le împreună pe toate și le pune în legătură cu Dacia prin Barboși.

O importanță mare aveau și transporturile pe ape. În afară de Dunăre: Mureșul, Oltul și Siretul poate, slujiau acestui scop după cum se vede, în raport cu înfățișarea sa, provincia Daciei posedă una dintre cele mai dese rețele de căi de comunicație, atât pe uscat cât și pe apă. O cereau condițiile geografice, strategice și economice respective. Și, începând cu Traian, nici-un împărat n'a precupețit munca sa pentru propășirea ei. Era doar, în primul rând, în folosul imperiului.

Cași „capetele de pod“, cași podurile, cași valurile, drumurile aveau întâi un caracter militar și apoi un caracter comercial. Pe ele treceau legionarii. În lungul lor se ridicau castru, și „castella“ sau „burgi“, păzite de „castellani“ ori „burgari“, pe marginile lor dinspre „barbari“ se durau „limes“ = uri. În vecinătate se dezvoltau coloniile, care, pentru vremea ce ne preocupă, nu erau, în majoritatea lor, decât simple „safe fortificate“ întemeiate și locuite de „soldați muncitori“. Un stat federaliv de „cetăți“, ridicate după calapodul Romei căreia îi dau ascultare ca celei mai vechi dintre ele, iată ce este — după Lot — imperiul roman în sec. I și II.

Puterea stătea în armată. Prezența ei unitară, confinuă și omnipotentă; legăturile dintre soldați, care serviau decenii întregi în rândul legiunilor, și băștinași; limba și moravurile lor, unificau sufletele și creau o stare de spirit specifică. Bogățiile atrăgeau. Și, spre deosebire de alte provincii sărace, Dacia a alipit la sânul său o mare mulțime de veterani eliberați. Numai din descoperirile făcute până acum s'a putut stabili soarta și rosturile a multe unități militare romane din Dacia.

De pildă. Două inscripții „dedicate de veterani lui Traian chiar în timpul vieții“, găsite la Apulum și o *tegula*, aflătoare în muzeul din București, pomenesc legiunea I Adiutrix. Fusesse, sub Domițian, în Pannonia și după cucerirea Daciei, cel puțin în parte, a rămas aci de pază [între 107 și 114].

Se află, apoi sub Adrian iarăș în Pannonia superioară. Nu se știe de va fi avut sau nu castru la Apulum,

Începând cu anul 142, se constată într'una la Apulum Legiunea XIII Gemina

1). Palanca — Canalul Nera — Biserica Roșie — Biserica Albă — Vărădia, pe Valea Cernovei spre Romoristec — prin defileu spre Ferotic — Surduc — Remetea germană — Fizeș — Berzovia peste Bărzava — Ramna — Ezeriș — Brebu — Valea Bogodiniș — Valea Timișului, prin Iaz și Juprea.

2). Dierna — Valea Cernei, prin pasurile Teregova și Slatina.

3). Peste Dunăre.

4). Acest drum trebuie să fi legat Veșel și Mintia peste Făget și Lugos, cu Tibiscum. 105.

5). Indoelnic.

până la părăsirea Daciei. Aci își avea castrul ¹⁾ Sub Domițian stătea în Pannonia.

Tot atât de mult a fost legată de pământul Daciei, Legiunea V. Macedonica. A luat parte la amândouă războaiele dacice. Comandantul său din prima încercare cu Decebal, legatul Lucio Minicio Natale, și legatul Q. Roscio Celio Murena, conducătorul din al doilea război, au fost decorați de Traian pentru isprăvile lor. Sub legatul Scauriano ajută la refacerea Sarmisegetuzei. Până la 165 se găsește la Troesmis, apoi trece în Dacia și sub Septimiu Sever își stabilește reședința la Potaissa, unde rămâne până la 271 ²⁾.

Semnălăm mai departe, *Alae-le: Ala I Asturum* ³⁾, *Ala I Bosporanorum* ⁴⁾, *Ala I Givium romanorum* ⁵⁾, *Ala I Augusta Ituraeorum* ⁶⁾, *Ala I milliaria* ⁷⁾, *Ala II Pannoniorum* ⁸⁾, *Ala Siliana* ⁹⁾; apoi, *cohortele: Cohors I Batavorum milliaria* ¹⁰⁾, *cohort II Batavorum milliaria* ¹¹⁾, *cohort I Bracar-Augustanorum* ¹²⁾, *Cohors I Britannica milliaria civium romanorum* ¹³⁾, *cohort II britannica milliaria equitata* ¹⁴⁾, *cohort III brittonum* ¹⁵⁾, *cohort III Compestris civium romanorum* ¹⁶⁾, *cohort II Flavia Commagenorum* ¹⁷⁾, *cohort IV Cypria civium romanorum* ¹⁸⁾, *cohort II gallorum macedonica equitata* ¹⁹⁾, *Cohors I Flavia ulpia hispanorum milliaria C. R. equitata* ²⁰⁾, *Cohors I hispanorum veterana equitata* ²¹⁾, *cohort II hispanorum Scutata cyrenaica equitata* ²²⁾, *cohort I Augusta Ituracorum* ²³⁾, *cohort I Ituracorum* ²⁴⁾, *cohort VII Raetorum* ²⁵⁾, *cohort I sagittariorum milliaria* ²⁶⁾, *cohort I thracum civium romanorum* ²⁷⁾, *cohort VI thracum* ²⁸⁾, și *cohort I Ubiorum* ²⁹⁾. Pe tot întinsul ei Dacia era

1). Gr. Florescu afirmă că „nu e prin nimic probabil“ faptul că înainte de a se stabili aci, ar fi avut, sub Adrian, un „castru la Héviz“; Paribeni crede că „ar fi luat parte cel puțin la al doilea război dacic“ și Domaszewski susține că Traian a lăsat-o în Dacia, după victorie.

2). Faptul că semnul legiunii XIII gemina era *leul* și al legiunii V. Macedonica, *Vulturul...* a determinat pe Diclescu să scrie că „poate nu este o simplă întâmplare că aceste *senne*, imprimate și pe monetele romane bătute în Dacia, strălucesc și azi în *stema fărui*“. [34.]

3). Există în Moesia la 99. Publio Priferino Peto, prefectul său e decorat de Traian. De garnizoană în Dacia apoi.

4). In Sec. I, în Siria, în sec. II, în Dacia. Venită poate cu ocazia războaielor.

5). La 110, în Dacia.

6). La 98, în Pannonia, la 110 în Dacia.

7). Prefectul său, Aulo Pomponio Augurino Tito Priferino Peto, e decorat de Traian. La sfârșitul sec. II, în Dacia.

8). La 103, în Moesia superioară. Pare că după războaiele dacice rămâne aci de pază.

9). La 98, în Pannonia. În sec. II, în Dacia.

10). La 98, în Pannonia. În sec. II, în Dacia de Nord Vest.

11). La 98, în Pannonia. Soldații săi se pomenesc la Adam-Klissi, morți în luptele cu Dacia.

12). La 99, în Moesia. Pomenită apoi în Dacia la Berek.

13). În Ianuar 105, în Pannonia. La 110, în Dacia. Aci a rămas după al II-lea război, poate, la castelul Alsó-Kosaly pe valea Someșului.

14). Din Germania a trecut în Dacia lângă Castelele din Romlot și Alsó Ilosva.

15). A lucrat la Podul dela Drobeta. La 103, în Moesia superioară. Apoi de pază în Dacia.

16). La 110, în Dacia. Mai târziu avea lagărul la Drobeta.

17). La 103, în Moesia superioară. În Dacia din vremea lui Adrian.

18). La 110, în Dacia, poate la castelul din Bumbesti.

19). La 93 și 103, în Moesia superioară. La 110 în Dacia.

20). La 93 și 103, în Moesia superioară. În războaiele dacice a fost decimată. Traian a răsplătit sacrificiile ei. La 110, în Dacia.

21). La 99, în Moesia Inferioară. La 129, în Dacia.

22). Intre 103—105 ia parte la construcția podului dela Drobeta. La 108, în Dacia.

23). În 98 în Pannonia La 110, în Dacia.

24). La 110, în Dacia.

25). La 110, în Dacia.

26). În Dacia, după Traian.

27). La 103 în Moesia superioară. S'a Distins în primul război dacic. La 116, în Germania superioară

28). La 85, în Pannonia. La 103, în Moesia Superioară. Pe la 145—161, în Dacia.

29). La 103, Moesia superioară. Dela 157, în Dacia.

DATINA

împănătă cu legionari. Castrele și cetățile dela: Apulum, Troesmis, Potaissa, Drobeta, Poiana, Barboși, Drajna, Sarmisegetuza; șirul de fortificații de sub poalele carpaților moldoveni și limesul alutan cu: Sucidava, Romula, Acidava, Buridava, Pons Aluti, Castra Traiana, Arutela, Pretorium, Pons Vetus... au constituit nucleele mai de seamă depe teritoriul său.

Și, pentru a întregi și *elementul roman* sau *romanizat* adus în Dacia, trebuie să se adăuge funcționarii superiori și inferiori, aleși dintre oamenii de încredere ai centrului. Ca provincie mărginașe imperială, Dacia impunea o organizație administrativă și fiscală, mai ales deosebită. Fie că era o singură provincie, ca la început; fie că se împărțise în două — Dacia superior: Banatul și Transilvania și Dacia Inferior: Oltenia, Muntenia, Moldova și partea de sud a Basarabiei, sub Adrian; fie că, în cele din urmă, sub Antonius Pius — la 159 — se prezentă ca Dacia Porolissensis — Cu capitala la Porolissum = Moigrad, Dacia Apulensis — la Apulum = Alba Iulia și Dacia Malvensis — la Malva ¹⁾ = Răcari, pentru o mai ușoară supraveghere; Dacia se conducea, din partea Romei, de un singur *Legatus pro praetore*, după ultima diviziune, *trium Daciarum*. Pe planul fiscal, autoritatea supremă o dețineau procuratorii. Căpetenia, dintre trei — unul pentru fiecare Dacic — stătea la Apulum. Erau ajutați de o mulțime de funcționari inferiori: procuratores a caducis, vicesimae liberti — un fel de perceptori; adiutores tabulariorum, librari ale instrumentis censualibus — care aveau în grijă recensământul. Incasarea impozitelor fiind grija de frunte a imperiului, slujbașii finanțelor aveau o mare răspundere și țineau, ca atare o contabilitate remarcabilă. Venitul de primul rang se încasă prin impozitul pe pământ cotat după calitate, adică după valoarea lui intrinsecă, prin 1°/_r. Urmau: taxa pe moșteniri, capitația, manumissionis și Vectigalia sau prestațiile în natură.

În chipul acesta se punea, din punct de vedere administrativ și politic, o provincie sub directă observație a Romei și tot așa se ajungea la îmbogățirea tezaurului central prin încasarea regulată a impozitelor. Era sistemul roman simplu și trainic, ce se verifică, încodată — pentru a nu știu câta oară — ca singurul în stare să centralizeze și să se folosiască, în cel mai înalt grad, de cuceririle sale.

Cu toate acestea provinciile nu simțeau greutatea. Pentru că aveau impresia că sunt de sine stătătoare, că se conduc singure. Secretul romanizării constă și în acest fapt: Romanii romanizau repede și liber. Interesul și admirația atrăgeau pe străini în câmpul vieții romane. Și odată înrolat în pânza uniformă a unei discipline militare, continuată și în afară de lagăre, piercă.

Să luăm ca exemplu Dacia traiană. Pe lângă cele spuse, ea constitua și un teritoriu independent și se conducea ca atare. Avea un parlament al său, în *concilium Daciorum trium*, compus din 20 de cetățeni, care reprezentau față de *legat* interesele autohtonilor. Consiliul ținea veșnic treze nădejtile poporului supus și-i amintea mereu destinul său crud și străvechile datini. Mijloacele romane însă depășeau cu mult această putere de rezistență, pusă tocmai în slujba lor, întrun anumit sens. Streinii, deci și Dacii, care se dovedeaua destoinici, credincioși și cunoscători ai limbei oficiale latine intrau în funcții și puteau urcă până la Impărăție. O răsplătă binemeritată și destul de seducătoare. Cine, pentru un trai mai bun, căci speranțe de desrobire nu se iviau, nu ar fi făcut acest pas?

Dar, momentul „cel mai însemnat“, pe care „se sprijină tot edificiul colonizării și romanizării“ — după spusele lui Pârvan — e „organizația comunală“. Daco-geții crău, în majoritate, rurali. Crearea orașelor romane și dezvoltarea spiritului urban cu toate chemările și deziluziile lui, în această mare de sate — presărate, ici colo, cu

1). Identificat altă dată cu *Celei*, unde, în realitate, era *Sucidava*. Cel puțin așa arată Pârvan.

câte-o cetate sau burg — înseamnă începutul unei noi vieți: viața comună a Daco-Romanilor. Nimeni nu mai poate scăpa din ritmul îndesat al dezvoltării ei.

Aspect foarte interesant oferă cercetărilor viața simbiotică a comunelor din Dacia Traiană. Satele autohtone, mixte romane ¹⁾ — și orașele municipii, colonii — ne arată aceasta. Bunăoară coloniile constituiau centre de populație romană așezate în mijlocul băștinașilor ca nucleu militar, dotate cu: jus italicum, jus sufragii și jus honorum, cu singura datorie de a forma focare de romanizare. Așa era Sarmisegetuza, ridicată la rangul de colonie de către Traian. Și mai târziu: Drobeta, Patavissa și Dierna — sub Septimiu Sever; Malva, Apulum și Napoca — sub Marc Aureliu și Romula la 248. Cele șapte din urmă, fuseseră municipii, adică locuitorii lor erau toți streini asimilați. La rangul de municipii s'au ridicat și au rămas: Ampelum, Porolissum și Tibiscum. O probă în plus pentru stăruința autohtonilor în Dacia.

Un *ordo decurionum* conducea orașele. Dintre cei 20 de consilieri *duumvirii*, se găseau în capul colonici și *quarttorvirii* la municipii. Aveau și atribuții judecătorești. Drept răsplătire onoarea și veniturile materiale, la început; mai apoi, responsabilitatea încasării birurilor cu averea proprie și greutatea unei situații care nu putea fi dusă la bun sfârșit. *Chestorii*, *edilii*, *preoții* și *defensorii* stăruiau cu toții în luptă, pe toate căile, pentru propășirea orașelor.

Cu acestea, am înfățișat sumar și metodele de acțiune ale imperiului într-o provincie nouă, de graniță și bogată.

Vasile Christescu în „Viața economică a Daciei romane” ²⁾, punând la contribuție isvoarele și cercetările recente, a isbutit să înfățișeze — pe cât se poate — complet, latura materială a procesului romanizării; sau să spunem a două etape mare, după cea militară, politică administrativă, fiscală și socială — care ar constitui cadrul de organizare a Daciei traiane.

Urmărind problemele economice ridicate de situația nouă a provinciei, vom avea în vedere deodată »aportul economic al Daciei în economia Imperiului roman, precum și economia interioară a provinciei însăși.« [8]

Să vedem bogățiile Daciei. Aurul stă pe primul plan. Se pot distinge trei grupe de mine de aur: Baia Mare, Abrud-Zlatna și Brad-Secărab. Urme există la: Almașul mare, Baia de Arieși, Baia de Criș, Baița, Brad, Moldova din Banat, Muntele Breaza, Rodna, Ruda, Sasca Montană, Secărab și Tebia. Pe malurile râurilor cu nisip aurifer, se înșirau spălătorii de aur, Văile Aricșului, Crișului, Mureșului, Ribitaniei și Pionului erau țesute cu asemenea spălătorii. În mod precis se cunosc la Baia de Criș, Balomircasa, Bistra, Boița, Câmpeni, Căina Lupșa, Neagra, Sălciva de sus și de jos, Vidra de sus și de jos. „Despre Olt, cași despre râurile bănățene, de și se știa că și ele conțineau aur, nu se poate face dovadă că au fost cercetate de Romani”. [13]. Obiecte de aur s'au desgropat la Aiud și Zlatna. În ce privește tehnica, mărturiile vremii ne spun că sclavii și copiii ³⁾ săpau, ajutându-se de târnăcop, ciocan și piron. Pentru desprinderea metalului prețios „se încălzea roca până devenea fierbinte, apoi era stropită cu apă rece sau cu oțet, așa încât se provoca o desagregare, în urma căreia minereul era sfărmat ușor”. [16]. În spălătorii, neapărat, rolul de seamă îl aveau morile și pivele. Traian s'a îngrijit cel dintâi de exploatarea sistematică a minelor de aur din Dacia. În acest scop a adus coloniști cunoscători din Dalmația. E vorba de Pirusti. El a organizat și administrația minelor, luându-le direct în patrimoniul împăratului. ⁴⁾ Centre administrative au fost la Brucla și Ampelum. În această din

1) descinzând dintr'un colonist = Vicus Casianus, Vicus Celeris, Vicus Clementianus, Vicus Narcisianus, Vicus Secundini, Vicus Verobritianus.

2) Pitești: Tipografia „Artistică”. 1929.

3) Diodor.)

4) După cum se vede din inscripția pusă lui Hermios, libert al lui Traian și procurator aurarium 22

urmă localitate se găsea „reședința biurolului de administrație al minelor“, tabularius, adiutor tabulari, ca instrumentis tabulari—însărcinați cu contabilitatea; dispensatorul—care făcea plățile; subsequens librorum care îngrijea registrele; și vilicii, care su-pravegheau operațiile.

Procuratorul se recruta dintre liberi până la Adrian, apoi dintre cavaleri; sub procuratorul, tabulariul și ajutorii lui dintre liberi; restul, erau sclavi. Acești „mici capitaliști“ se constituiau în „societăți de exploatare a minelor“ [27], cu un nume propriu, în collegium aurariorum. O atare organizație înlesnea exploatarea. Totuș nu e de crezut ca să se fi scos din Dacia 10000 Kgr. aur pe an, după socotelile lui Kö-löser și Goos, când, în 1927 cantitatea sa n'a putut trece de 2006 Kgr. argint și plumb la Rodna, aramă și argint la Centumputei, numai aramă — la Bălan și Vețel... se extrăgeau în mare măsură, minele de fier — dela Trascău, Ghelar și Telnic, „unde era și centrul administrației“ [30 — 31] — intrau tot în patrimoniul împăratului. Se și arendau. După perioada de înflorire cunoscută de ele pe vremea lui Antoninus Pius, abia se refac — după războaiele marcomanice—sub Septimiu Sever. Pentru construcții, se căută mult piatra. În acești scop s'au săpat cariere.

Marmoră bună se scotea dela Bucova; calcar dela Aquae; angit, andesit dela Petriș; trachit dela Deva; cuarț terțiar și gresie dela Cheia Turzii; piatră calcaroasă dela Suceag; trachit dela Piatra lată; carț dacit dela Țicla și tuf cuarț-andestic dela Ianăș-falău. În cariere lucrau soldații sub ordinele împăratului. Exploatau „a ciel ouvert“, folosind: fărâncopul, ciocanul, fierăstrăul și nisip. Se importa calcedonia și agatul. Alături de aur stătea însă, calitativ și cantitativ, sarea. Se exportă în cantități mari. Renumite erau salinile dela Mureș-Uioara; Cojocna; Sic, Ocna Dejului, Rogna, Ilișna; Rupea; Sân Palu Homorodului și Dămnești. Salinile se arendau împreună cu pășunile cuivă din rîndul „mării burghezi“ [52], care înflorise cu repeziciune în Dacia.

Băștinașii stăruiau, cu toate acestea, în ocupațiile lor de căpetenie: lucrau pământul și îngrijeau vitele. Grâul dacic era căutat. Boii, oile, caprele și caii umpleau câmpurile. Un rol, nou legendar, jucă vița de vie. Spre deosebire de *Merum*, vin bun, dulce, importat din sudul helenic, *Vinum*, vinul dac se servia numai la masă și era de o calitate mult inferioară. „Geții aveau prea puține vie și deaceia le-a și fost ușor să se supună ordinului lui Burebista, care prevedea distrugerea acestora“. [55]

Din pădurile bătrâne și întinse care speriaseră demult pe Romani, se trimeau în sudul lipsit, lemnul care aducea venituri însemnate.

Dintre industrii, olăria dețineă întâietatea. Vase fine de „terra sigilata“, introduse din Pergam, Beoția și Delos — în sec. IV a. chr. — în Răsărit și în Apus — din sec. III a. chr. — prin Campania, Etruria și Roma 1); lămpi, oale și figurine se fabricau în multe locuri din Dacia. La apulum se găsea un cartier de olari; la Napoca un atelier: o spun cele două tipare și cuptorul descoperit aci.

Cărămidării militare și particulare existau în Sarmisegetuza. „Republica Dierna“ avea o fabrică, proprietate a orașului. Turnătorii de fier se cunosc la Ghelar, Lupeni și Telnic. Ca în toate domeniile de activitate, industriașii erau organizați în colegii.

Fabrii — „meseriașii care lucrează cu materii dure: lemn, metal“... [78] — avem asemenea colegii în Sarmisegetuza, Apulum, Tibiscum și Drobeta. *Centonarii* „fabri-canții de centones, un fel de pături“ [79] — posedau o „Schola“ la Apulum, când apar la un loc cu fabrii, câteodată și cu dendroforii îndeplinesc rolul de pompieri al orașelor. „Nu putem preciza“ dacă *dendroforii* constituiau „o corporație de meseriași

1). Potrivit cerințelor orașenilor și soldaților, care cunoșteau vasele sigilate, rolarii din Apulum le imitau în forme. Culoarea roșie metalică o dau printr-o văpsea inferioară pe care o lustruesc. Ornamentele iarăș le împrumută și adaogă motivele celto-grecești. Nu se știe dacă olarul iscălia vasul, și la Apulum, ca la Aquicum,

ori de negustori, sau și de una și de alta“ [80]. „Lapidarii“ se află în Sarmisegetuza și Nicia. Fabrii, centonații și dendroforii erau organizați în centurii și decenii. Iată, colegiul fabrilor din Sarmisegetuza — datând „poate din vremea lui Hadrian“ [90] cu siguranță se constată sub Antoninus Pius ¹⁾ avea 15 decurii și fiecare decurie înrola mai mult de 10 membrii.

Un *magister* era șeful colegiului. *Patronul* se recruta dintre personagiile de seamă ale municipiului. *Vexillifer* avea în pază steagul colegiului. Puși sub ocrotirea divină a unui zeu tutelar, „meseriași și profesioniști în vremea romană se adunau în colegii pentru ca în comun să-și facă o viață mai plăcută și mai ușoară“ [87].

Banchetele, ajutorarea la înmormântare, deplina libertate a membrilor, admiterea elementelor streine în sânul colegiilor — arată foarte clar acest țel în afară căruia mai există însă unul — asigurarea cultului comun. Dar și imperiul avea interes să le întărească. „Până n sec. III p. chr. orice colegii de profesioniști spre a se înființa aveau nevoie de o autorizație a senatului“ [89]. În momentul când administrația fiscală introduce sistemul perceperii directe — în locul arendării, se îndreaptă spre sprijinul Corporațiilor organizate. Dela Alexandru Sever înainte, decând colegiile apar oficial organizate, „obligațiunile“ lor „față de stat se pot considera ca un *munus*, de îndeplinirea căruia încep a fi responsabili toți membrii colegiului. În sec. III p. Chr. se pregătește situația pe care o găsim în sec. IV: membrii unui colegiu sunt legați pe viață de ea; averea lor aparține colegiului și cu ea se răspunde în caz de neîndeplinirea obligațiilor impuse de stat, mai mult, copiii și urmașii aparțin de drept colegiului din care a făcut parte tatăl“ [89—90].

Cunoscând bogățiile Daciei, sistemul precis de exploatare al lor și drumurile create cu atâta dărnicie pe meleagurile temutului regat Daco-Get de odinioară, putem să ne dăm seama de comerțul ce s'a dezvoltat aci și, mai mult, de câștigurile materiale imense ale Imperiului din stoarcerea noii provincii prin toate mijloacele de care îndeplinirea romană a dat dovadă. Negocul se încurajă.

Ca în spre o țară a minunilor negustori din Galatia ²⁾, Asiani ³⁾, Sirieni ⁴⁾, orientali ⁵⁾, greci ⁶⁾, Treveri ⁷⁾, se îmbulziau în spre ea. Apulum era orașul cel mai industrial din Dacia; Drobeta ⁸⁾ portul de frunte; Micia, Dierna, Romula și celelalte nu stăteau mai prejos. Atât în epoca lui Traian, când se dădea precădere exploatarea minelor de aur; cât și în vremea lui Septimiu Sever, „părintele provinciilor dunărene“ [132], când toată activitatea se „bazează și se îndreaptă aproape exclusiv către exploatarea pământului prin agricultură, spre creșterea vitelor și exploatarea lemnului [132] orașele daco-romane erau vizitate de negustori. Nu mai puțin și localnicii treceau granițele. O inscripție din Tragurium, de pildă, pomenește pe Aurelius Longinianus dec [urio] col [onial] Drob [etenisis], care pornise „din orașul“ său „de bună seamă în interes de negoț“ [124]. La exportul — constând în: aur, sare, piei, grâu, lână, pește, lemne, piatră ⁹⁾, miere, ceară — și importul — de uleiuri, vinuri, fabricate de bronz,

1.) Col. fabr. din Apulum, l. 23 Mai 205: c. Sentijs Anicetus, PATRONUS PRIMUS: Col. fabr. din Tibiscum n'are dată: Col. militar al fabr. din Drobeta iarăș n'are. Col. Centon și Dendrof se constată sub Sept. Sever.

2) La Germisara: Collegium Galatorum. Intre 139 și 161, Galatii dedică o inscripție zeului Juppiter opt. max. Tavianus.

3) La 235 se constată colegiul asiaticilor la Napoca având un *Spiracha* și o *mater collegii*.

4) Intre mai mulți negustori din Sarmisegetuza e și Gaius Gaianus, *surus negotiator*. De aceeași origine se pomenește alții la Apulum.

5) T. Aur [Elius] Narcissus, la Apulum.

6) L. Aurelius Trophimus, la Apulum. 158

7) T. Fabius Iulianus din Augusta Treverorum în Apulum și L. Samognatius [Ter] tianus, Trever, la

8) În ținuturile apropiate și lipsite 126—7.

[Drobeta.

DATINA

vase ceramice de lux și de sfică, stofe — în mari cantități, imperiul percepea taxe. Un venit nou deci și destul de însemnat. Tiniile și centrele vamale, care umpleau adesea granițele provinciilor, erau menite să încaseze aceste taxe. Dacia făcea parte, din punct de vedere vamal, din marea circumscripție a Illyricului¹⁾ [111]. Pentru porțiunea, din Moesia Inferior să crează sub Domițian, mai sigur la începutul domniei lui Traian: *ripa Thraciae*. Înăuntrul Daciei s'au putut preciza două linii de stațiuni vamale. Una: Dierna — Mehadia — Pons Augusti — Sarmisegetuza — Micia — Apulum, cu centre la Micia și Dierna¹⁾; alta, pe linia Oltului²⁾ Celei — Suicidava — Reșca — Romula, dublată — în vremea lui Septimiu Sever — cu: Flămânda — Roșiorii de Vedé — vecinătatea Piteștilor — Bran — Râșnov. Pe litoralul nordic și apusean al Mării Negre centre vamale erau la Tyras și Tomis.

Romanii au pus în circulație bunurile Daciei. Creind condiții mai mult decât strălucite economice, temelii unui trai ales, ei au ridicat provincia dunăreană la o viață necunoscută în trecutul său simplu și totuși măreț. Puține date avem în această privință, dar edificatoare, s'a adus apă potabilă în orașe. La 183, Adrian alimentează Sarmisegetuza cu apă și Ulpianus Proculus a durat o „fontem aeternum“ în Apulum. Mai târziu Dioclețian, Caracalla și Iulian Apostatul se îngrijesc de terme. Urme de băi, cum numai turcii au în vremea noastră, s'au găsit la Sarmisegetuza, Histria, Vețel, și Apulum. Nici-o îndoială nu poate exista cum că băi se aflau în fiecare oraș. Era ceva fără de care Romanul nu putea trăi. Tot în acest timp s'au întrebuițat izvoarele de apă caldă dela Ad-Mediam. Se semnaleză și un doctor care recomandă leacuri contra bolilor de ochi. Sporturile nu lipseau. Amfiteatrele din Sarmisegetuza, Apulum, Tomis, Porolissum — restaurat de Antoninus la 159 — delectau privirile publicului de toate nuanțele. Gladiatori și fiare își dădeau în sânul lor întâlnire. Luptele durau chiar o săptămână. Jocurile apoi deveniseră „o trebuință organică“. „175 de zile pe an în secolul IV—135 sub Marc Aureliu — erau rezervate jocurilor din circ sau jocurilor scenice“, spune Lot. Și în Dacia, credem, nu se făcea excepție. Iată, unui cetățean din Tomis — născut în „Neapolis din Siria“ — i se ridică o statuie de către atleții de aci pentru că a creiat stadiul în care a instituit „Jocurile lui Ares“. Mulțimea monumentelor religioase, imperiale, funerare, ceramice, și metalice; reliefulurile, templele, teatrele și clădirile colegiilor... completează în chip minunat manifestările de fiecare zi ale unui popor nou, care începe să-și croiască un destin aparte.

* * *

Din cele înfățișate, și am arătat doar latura materială a procesului romanizării între 107 și 271 — adică organizarea și viața economică a Daciei, crescută sub toate fețele sale în cadrele romane — se pot desprinde cu ușurință câteva concluzii, care, la început ar fi părut poate îndrăznețe.

Dacia a fost o provincie privilegiată a Imperiului. Pentru că era de margine și foarte bogată, aceste două condiții au atras după sine grija deosebită a oficialității care a legat ca pentru eternitate — prin poduri și drumuri — noua provincie de împărăție. În orașele ridicate cu mână largă pe tot întinsul teritoriului dac, în castre, canabae și sate, au fost aduse cete nenumărate de militari, funcționari și coloniști, care aveau — pe lângă rostul lor de fiecare clipă — misiunea de a romaniza. Romanii au fost meșterii neîntrețuși ai „desnaționalizărilor“. Ei știau să creeze localnicilor în mijlocul cărora se

1) E totuși surprinzător că nu avem o astfel de stațiune la Drobeta, unde era nu numai portul cel mai însemnat al Daciei, dar și podul ce legă Moesia de Dacia. E deci probabil că mărfurile încărcate aci să fi fost vămuite fie la Dierna, în cazul când o luau în sus pe Dunăre, fie la Ratiana, în cazul când o uau în josul fluviului.

2) Pe care s'a ridicat *limesul* de către Hadrian.

stabileau, interese proprii prin care să-i atragă prin bună voe. Pentru destoinicie, creștință și învățarea latinei se deschidea în fața Dacului, Grecului sau oricărui alt „peregrin“ ușa oricăror funcțiuni; municipiile puteau deveni colonii care aduceau—odată cu această ridicare — toate drepturile pentru locuitorii lor. Ba încă prin acordarea cetățeniei — la 212 — de către Caracalla tuturor locuitorilor imperiului, situația se limpezia și mai mult. Și să mai adăugăm un fapt de o importanță capitală. Majoritatea coloniștilor și a legionarilor — odată eliberați — rămâneau în Dacia. Îi subjugă pământul cu sânul bogat în aur și cu brazdele dătătoare de rod greu. Era marele avantaj al acestei provincii față de celelalte.

Rezultatul? Dacia s'a urbanizat. Și orașul a putut să topiască mai ușor, în fierberea intensă a vieții sale, caracterul autohton — mai mult rural — al băștinașilor. O dără totuș a puterii dârze, a voinții neînfrânte și a îndrăgostirii de mistere, face să se citească și azi în sufletul Românului, zestrea Daco-Geților.

D. Bodin

B I B L I O G R A F I E

I. Andrieșescu: Piscul Crăsani, Buc. 1924; *Babelon*; *Traité des monnaies*, Paris. 1901. I; *Corrado Barballo*: Contributo alla storia economica dell'antichità, Roma. 907. *Idem*: L'orient e l'occidente nel mondo romano. Nuova Revista Storica, T. VI. 1922. 141—167; *Esterra*: Obra de Trajano, Madrid 1921; *Edouard Beaudouin*: les grands domaines dans l'Empire romain. Paris. 1909. Extr. din. Nouvelle Revue histoique de droit francais et étranger, 1897 et 1898; *Billard*: La vigne dans l'antiquite, Lion 1903; *Gustave Bloch*: L'Empire romain. Paris 1922; *Al-Bocănefu*: Codrul Cosminului I. 1924. Cernăuți 1925. p. 415 urm.; *Bry*: L'Edit de Caracalla de 212 d'après le papyrus de Giessen. Etudes juridiques.. Paul F. Girard. I; *R. Cagnat*: Journal des savants, Paris. 1906 p. 441 și 671; *G. Cantacuzino*: Un papyrus latin. Revue historique. Buc. Jan-mars. 1928. p. 57; *L. Cantarelli*: Gli utriculari. Bull. della comun. arch. din Roma. 40. 1912. 237 urm. *P. M. Charlesworth*: Trade routes and commerce of the Roman Empire. Cambridge; 1924; *E. Cicotti*: Le declin de l'esclavage antique. Trad. G. Platon. Paris 1910; *G. Ciorticianu*: Anuales de géographie. Paris. 1924. 582; *F. Cumont*: Fragm. de bonclier portant une liste d'é-tapes. Syria. Paris 1925; *C. Daircovici*: Feuilles et recherches à Sarmisegetusa. Dacia-Recherches. I. 1924. 242; *J. Décheletie*: Les vases céramiques ornés de la gaule romaine. Paris. 1904. 2 vol; *Antonin Deloume*: La Passion de l'argent dans les institutions, les lois et les moeurs de Romains. Paris. 1907; *C. Diculescu*: Dacia Romană în oglinda inscripțiilor și a limbei de azi. Cluj. 1911; *Ch. Dubois*: Etude sur l'administration et l'exploitation des carrières dans le monde romain. Paris 1908; *G de Finály*: Die dakischen Festungen in gredistqe, Ach. Ert. 1916. 264 urm. *A. Gairs*: Eine röm. Tonwaren fabrik in Fasana bei Pola. Jahrb. für altertumskunde. Wien. 1910. 94; *Gummerus*: Die Römische Industrie. Klio. 1914. 129 urm. și 1918. 256 urm; *Hirschfeld*: Die Kaiserlichen Vernaltungsbeamten bis auf Diocletian. Berlin 1905. 155; *Daufrain Ianoș*: Römische ziegelei aquinqm. Tonindustrie zeitung, 1911. 480; *Klio*: 1910, 500; *Kornemann*: collegium. P. W. Realenc; *K. Miller*: Itineraria romana, stuttgart 1916.

J. B. Mispoulet: Le régime des mines à l'époque romaine et au moyenâge d'après les tables d'Alpustrel. Nouvelle revue du droit franc. et étranger. Paris 1907. 345 um; *Mosso*: Der Bergwerksbetrieb der alten Welt der Technik. 1911; *A. Neuburger*: Die Technik des altertums. Leipzig. 1921. 5 um.; *V. Pârvan*: Organizarea provinciei Dacia traiană. Buc. 1906; *idem*: Dacia malvensis; *idem*: Die Nationalität O. Kaufleute in der röm. Kaiserreich. Breslau 1909;

A. W. Persson: Staat und manufactur in röm. Reiche. umd. 1923. 52 urm.;

T. A. Pryce: A introduction to the study of Terra sigillata. London. 1920 *S. Reinach*; La mevente des vins sous le Haut-Empire romain. Rêv. avch. 1901. 3-è série. 350 urm;

P. Remark: Der Wein bau im Römerreiche. München. 1927. 105; *M. Rostowzew*: The social and economic history of the roman Empire, oxford 1926; *Idem*: Geschichte der staatspacht in der röm. Kaiserzeit. Philologus. 1902. suppl.; *B. Saria*: Zur geschichte der Provinz Daciens. Strena Buliciana, Zagreb. 1924; *Georges Sorel*: Le ruine du monde ant'que. ed. nouvele Paris 1925; *Gr. Tocilescu*: Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie. Buc. 1910; *J. B. Wallzing*: Etudes historiques sur les corporations professionnels chez les Romains. Bruxelles. 1895—1900. vol. *Carlo Fada*: Il diritto commerciale dei Romani. Naples. 1904; *Léon Homo*: Les privilèges administratifs du Sénat romain et leur disparition graduelle au cours du III e siècle. Revue hist 1921 II. 161—203; *idem*: l'Empire romain. Paris 1925,

E V O C Ă R I

BCU Cluj / Central University Library Cluj

*Noți de bal diamantine
Cu magii de serpentine ;
Pași de nimfe pe parchet
In delir de menuet.*

*Mlădieri de castelane
Brațe: iederi și liane ;
Gături, lujere de crin
Cu polen de gând blajin*

*Cântec lin de violine,
Pieroși și colombine,
Flori de vis în păr bălai
Și-adieri de evantai.*

*Cernerii de confetti roze
Și surăsuri de mimoze ;
Voaluri, măști, oglinzi, parfum
Și iubiri năluci de fum.*

*Clipe cu plușate zboruri
Și feerice decoruri ;
Pași în spume de talaz
Și domnițe în extaz.*

*Fulguire de mistere
Cu reflex de coliere ;
Fast, inele și brățări
Șoapte, valsuri, fredonări.*

*Bucle brune, mâini de ceară
Buze piersici, ochi de pară ;
Tinerețe, nerv și spasm
Invelite 'n vrăji de basm.*

*Revărsat de zori. In stradă
Săni, zurgălăi, zăpadă
Năpustiri de vânt prin horn
Nori de plumb spre Capricorn.*

*Focul arde în cămin
De prin colțuri, un su spin...*

Eugen Constant.

COBZARUL

BCU Cluj / Central University Library Cluj

*Cu cobza subțioară, prin sat trecea odată
Bătrânul cobzar orb.
In vuete copii și câinii care latră
Nălțau în urmă-i colb.*

*Pe pod, la o răscruce, el s'a oprit și 'n strune
Și-a început cântarea .
Și cântecul pornește prin văi ca o minune,
Aleargă cât e zarea.*

*O mamă, ce copilul la pieptul cald și-alină,
S'oprește 'n loc și plânge.
Și colo la fântână o fată trist suspină
De focul ce o'ncinge.*

*Pe drum, la car, plăvanii în juguri lăcrămează
Pășind încet și greu ;
Plâng apele pe vaduri și-o cumpănă oftează...
E, doino, glasul tău!*

T. Șuitariu.

INSEMNARI

M. Sadoveanu: „Baltagul“
Un roman bucolic – autohton.

Cu prilejul animatei și cordialei aniversări a cincintenarului său, d-l Mihal Sadoveanu, cel mai autentic scriitor contemporan, ne dăruiește un roman tradiționalist: *Baltagul*. Critica, ce i-a întâmpinat apariția cu unanime și apologete superlative, ca și numele care girează opera, îi certifică valoarea artistică.

Un nou volum de M. Sadoveanu marchează masiv, fecund și ostentativ o inedită cucerire în patrimoniul geniului național, un pas progresist în istoria evolutivă a veritabilului epicism, o infinită și sigură incantațiune. Incercând o retrospecțiune critică asupra operii integrale a scriitorului vom remarcă un fenomen caracteristic: sursa de inspirație trădează o unitate immanentă și organică; isvorul generator este impregnat de un neprețuit filon: demofilismul.

Sadoveanu perseverează în ritmul aceleași ideaii predilecte, tradiționalismul, sub cele două perspective distincte: istoric și folcloric, explorându-le constant și concretizându-le în concepțiuni literare, cu egală simpatie în operele de timid și palid debut ca și în definitivele-i realizări mature.

Dela lirismul inițial, personal, explosiv, romanesc, eroic, vibrant-erotic, entusiast și duios, inspirația d-lui M. Sadoveanu evoluează tot mai categoric către cărările impersonale și obiective ale realismului istoric, convertire dificilă pentru un temperament liric prin excelență.

Sadoveanu este artistul pasionat și patetic al peisagiului moldovenesc în proteica-i diversitate și în picturala-i măreție; evocatorul vizionar, cald, înaripat și magistral al vremurilor vetuste, înmiresmate de savuros patriarhalism, eroism și noblețe sau îmbibate de refulsiv bizantinism; exponentul cel mai autorizat al marelui anonim agrest, aedul subtil nuanțat al finereții viguroase. — „Baltagul“ constituie expresiunea cea mai completă și nealterată a specificității etnosului nostru național, cristalizată artistic de un sincer și

convins însuflișitor al brazdei și tradițiilor poporane — îmbrăcând proporții simbolice în proza epică, rivalizând ca închezare și semnificație ideologic-literară, cu generala baladă poporană, „Miorița“, care-i servește și ca sursă inspiratoare.

Într'adevăr, materialul brut eterogen al romanului este împrumutat din domeniul epicii populare și apoi organic omogeneizat de robusta intuiție creatoare a d-lui Sadoveanu.

Înainte de a identifica diversele piese streine cari au prezidat la actul concepțiunii, voi schița în câteva trăsături caracteristice esențialul subiectului.

Acțiunea epică a romanului este generată de însurarea peripețiilor ce le înfruntă Vitoria în căutarea soțului său mort, Nichifor Lipan, iar cadrul de desfășurare a acțiunii este vast și eminent rustic — Baciul Nichifor Lipan, om avut, înțelept și senex din regiunea Tarcăului, purcede în ținuturile muntoase ale Dornii să-și cum-pere trei sute de oi. —

De aci se întoarce cu turma cumpărată, însoțit de doi ciobani: Calistrat Bogza și Cuțui. Urcau domol crestele, spre crucea Talienilor, în taina adâncă și solitară a codrilor. În complicitate, Bogza și Cuțui l-au ucis pe Nichifor, dintr'o lovitură decisivă cu propriu-i baltag, l-au împins într'o prăpastie fără fund și și-au însușit turma. Lupu, dulăul credincios și viteaz, rămas stingher, plânge cu urlete înfiorător de tragice moartea stăpânului iubit și se pripășește în saful vecin Sabassa, de unde putea vedea cada-vrul lui Nichifor. Tânjind de durere și ros de răsbunare, Lupu nădăjduiește ziua crâncenei judecați.

Acasă Vitoria, soția iubitoare, simplă voluntară, pură religioasă și superstițioasă, după trei luni de zadarnică așteptare, tiranizată de funeste presentimente, flagelată de intuiția obsedantă a nefastelor circumstanțe cari i-au răpus bărbatul, după ce suplinise în absența lui cu virilă autoritate conducerea gospodăriei, pribegeste copleșită de obidă, întovărășită de tânărul său fiu Gheorghică, pe cărări lungi și neumbrate de munte.

După perseverente cercetări, cei doi călători se îndrumează pe urmele crimei.

În Sabassa îi recunoaște Lupu, iar dela hanurile pe unde trecuseră ciobanii, culeg informații concludente. Cu instinctu-i puternic de dragoste pentru stăpân, Lupu denunță îndureraților pasageri, locul îngrozitoarei crime.

Imediat Vitoria a reconstituit imagina omorului, incriminând pe cei doi ciobani din Stânișoara. După efectuarea legalei anchete oficiale, Vitoria înhumează cadavrul după tot creștinescul și solemnul ritual.

Autoritățile oficiale ezită în desemnarea autorului crimii. Cu infailibila-i previziune ea insistă, stimulată și de nevasta cărciumarului din Suha, să deslege enigma și reușește să intervertească cu atâta abilitate lucrurile, încât criminalul Bogza, autoflagelat de co-roșive, remuşcări, își divulgă vinovăția, căzând victimă baltagului voinicesc al lui Gheorghică și răsbunării furibunde a cânelui.

La fundamentul isvorului de inspirație, rezidă, după cum am menționat covârșitoarea influență a eposului popular, alambicat apoi de autor într'un unitar și tehnic-gradat agregat literar.

Este, credem, arhicunoscută balada „Miorița“ în care inspiratul poet anonim a imortalizat ocupațiunea ancestrală a Românilor, păstoritul și atitudinea populară de filosofică resemnare în fața morții, turnată într'o formă de strălucitoare poezie.

D-l S. a păstrat fidel acest episod al afecțiunii indestructibile dintre cioban, câine și natură, conspirația criminală a celor doi baci împotriva celui de al treilea precum și alte ingrediente însușite din tipicele balade: „Dolca“ și „Salga“.

Răsbunătoarea și apriga Vitoria s'ar indentifica cu „Salga cea frumoasă“ care „învârtește buzduganul voinicește“; iar Lupu ar prezenta analogii cu „Dolca haita cea bătrână“ care-i revelă lui Costea locul ospățului lui Fulga „Cel cu barba neagră“ „Și cu mintea neîntreagă.“

DĂTINA

În jurul acestei patetice drame, D-l S. pictează o gigantă frescă a vieții rurale specific-*autohtone*, cu toată complexa și veridica înfățișare și sub multiple unghiuri de vedere: material, moral și psihic.

Autorul simpatizează cu firile naturale, simple, crescute 'n spiritul tradiției — concede însă cu prudent discernământ progresul și numai într'o perfectă continuitate istorică, repugându-i *sonbismul* factice și ipocrit-convențional al civilizației improvizate.

Iată, bunăoară, riposta Vitoriei, servită fiicei cu tendinți de renegare a datinilor:

— „Apoi știu cu; acuma vă strâmbați una la alta și nu vă mai place cafrința și cămeșa; vă ung la inimă lăutarii când cântă câte un valz nemțesc. Îți arăt eu coc, valz și bluză, ardă-te para focului să te ardă! Nici eu, nici bunică-meă și nici bunică-ta n'au știut de acestea și 'n legea noastră trebuie să trăești și tu. Altfel îți leg o piatră de gât și te dau în Tarcău!”

Desprind textual tabloul simplu, veridic, sugestiv, sobru și caracteristic al înmormântării, conturat de acest *emerit* cunoscător al datinilor și magician al cuvântului:

„Bărbații au opintit sus povara destul de ușoară, au așezat sicriul în car, au pus peste capac un lăvicer vrăstat negru și roș ș'au dat de veste: gata. Atunci cel dela coarnele boilor a îndemnat și-a făcut semn și celor dinainte cu steagurile și crucea. La cel dintâiu popas, preoții au coborât, au făcut rugăciune ș'au înalțat cântare. Vitoria singură umbla împrejurul slujbei, priveghind rânduile și având la îndemână o babă cu bucățile de pânză pentru datina podurilor. Când au pornit iar, au sunat muntenii din buciom, dând veste spre depărtarea văilor.“

„După ce au stat buciumașii, au prins a plânge și a boci tare frumos femeile. Au mers așa până ce alaiul a fost zărit din vale de către oamenii tocmiți cari priveghiau în turnul bisericii. Clopotele au început a bate. Tot satul întâiu s'a supt pe prispe cu mâna streșină la ochi, după aceia rânduri, rânduri, s'au îndreptat spre țințirim.“

Continuând lectura procesiunea funebră se completează veridică așa cum se desfășoară *aidoma* în satele noastre. Din întregul roman se degajă un dens suflu de naive, fantasmagorice și simpliste mituri, eresuri, superstiții și un pios creștinism, *autohton*.

— „Întâiu am să fac rugăciunile cele de *cuviniță* la Maica Domnului, zise ea. După aceia am să țin post negru douăsprezece Vineri în șir. Până atunci, poate mi-se întoarce omul

— A da Dumnezeu“...

Sau

...„dar câteodată se întâmplă și altfel. Nu-i nimic nici atunci, fiind tot dela Dumnezeu.“

— „Cum să nu răcnești când vezi pe cel cu coarne? mormăi Mitrea. Trebuie adus popa Dănilă să citească și să stropască cu *aghiasmă*“

— „Ba, draga mea, dacă aș spune asta ași păcătui. Dumnezeu aude.

Insist intenționat asupra concepțiilor metafizice religioase revelate în acest roman, luând înfățișare specific românească și cari sunt literalmente integrate etnicului, înfirmând prin urmare aberațiile gândiriste.

Religiozitatea populară așa cum răsare din acest roman cu valoare documentară, se împletește cu lotul caracteristic din straturi de păgâne elemente peste cari s'a strecurat cu mare *sfiiciune* unda ortodoxiei creștine. Se confirmă astfel și pe această cale existența unei doctrine religioase colorată specific de structura poporului român, una și nedespărțită de etnicul ce și-o integrează drept încă o trăsătură tradițională cu elemente ortodoxe subordonate. Pentru mișcarea ortodoxistă a „Gândirei“. „*Baltagul*“ e cu siguranță o apariție neplăcută.

Dacă admitem că literatura este expresiunea fidelă sau aproximativ exactă, a

societății din care emană, și mai cu seamă dacă admitem această ipoteză în cadrul culturilor incipiente, atunci inferența dela literatură comunității aceleia la psihologia colectivă respectivă este plausibilă, în speță „Baltagul“ reprezintă expresiunea mai mult sau mai puțin nealterată a geniului poporan, cu toată inepuisabila-i comoară de virtualități prețioase.

Dacă d. Sadoveanu numără precursori în exploatarea acelorasi motive folclorice și încă din cei eminenti ca: Eminescu, Creangă, Alecsandri etc. totuși se impune, o remarcă: alături de sfătosul povestitor Creangă, d-l S. este unicul care=și recoltează atât fondul prim cât și materialul restimentar expresiv, exclusiv din aceeaș sursă națională. Analizând comparativ factura scrisului domnului S., surprindem o moderațiune, dacă nu chiar un pauperism al elementelor descriptive și ne sezisăm de acest fenomen, deoarece nicăeri nu ar apărea mai legitimă o risipitoare dărnicie imagistă decât în acest roman al firii. Cu toate acestea, pasagiile descriptive sunt plasate în armonică interpenetrațiune cu psihologia personagiilor: taina mută și misterioasă a solitudinii codrene, aroma odihnitoare a câmpiei și livezii însořite ori palid împresurate de muribundele săgeți ale amurgului, sau melancolia ireală și infinită a singurătăților smălțuite cu clar de lună ori splendidul și mirificul spectacol al incandescentelor candelabre celeste se angrenează organic și promovează acțiunea completând-o. D-l S. este un plastic, sculptural și savaros imagist.

„Trupul ei (Vitoriei) ar fi vrut să cânte și să inmugurească; simțea intrând în el soare și bucurie; dar în acelaș timp se ofilea în ea totul, grabnic, ca clopoștii pe care-i ținea între degete și care pieriseră.“

...Sau imagini de gust rar și pregnante de sevă inedită:

...A suit „un drum șerpuit săpat în stâncă, ocolind în singurătăți pe sub vulturi.

„Era ca o pustie a gheței și-a omătului și sus vântul avea un șpulber ș'o putere vie, încât te puteai răzâma cu spatele în el. Deacolo se vedeau depărtate întinderi în soare, spre apa Moldovei. Iar muntele cu cale șerpuită și cu punți de piatră peste prăpăstii, se chema Stânișoara“.

— „Pajura pluti într'acolo — Cerul rămase singur și în curând din cer păru că ninge inserarea. Era o liniște neclintită, parcă toate împietriseră în asfințitul soarelui“.

Dramatismul cel mai verosimil uman se înfrățește cu epicismul sprinten și cu lirismul atenuat, ca să redea cât mai real viața.

Iată, spre pildă, confesiunea criminalului Bogza, în momentele ultime:

— „Am făcut fapta asta, ca să-i luăm oile. Am socotit că nu s'o mai afla nimica, acuma turma oierului să se întoarcă înapoi, după dreptate“.

Iartă-mă!

— Poate să trăiască, șopti Vitoria. Stăpânirea facă ce știe cu el!

— Iartă-mă femeie! M'a sugrumat câinele. Mă duc și eu după Nichifor Lipan și trebuie să mă ierți“.

— Dumnezeu să te ierte, îi zise Vitoria.

Economia romanului suferă din cauza unor anacronisme isbitoare: mediul, moralul și mentalitatea țaranului sunt uneori voit și exagerat patriarhalizate ca să mai poată corespunde țaranului actual, căzând în prozaism și banalitate, chiar. Ori cât ar fi de izolat săteanul de trepidațiunea civilizației, fie el chiar pe piscurile Tarcăului; totuși nu este atât de neștuitor cum îl plăsmuește d-l Sadoveanu. Desfășurarea acțiunii este prea diluată, față de conținutul ce se reclama mai concentrat. Unele particularități lexicale eclipsează cursivitatea cristalina a povestirii (b. o. „țistuiră“, „lehuză“, „coșteiu“ etc.) alteori improprietatea termenilor. Avem impresia că tumultul vijelios al freamătului năvalnic sufletesc ce se cerea imperios talmăcit literar sau poate vanitatea profesională de a produce, „multa“, împiedică stăpânirea estetică a conținutului ce se

precipită uneori amorf. Această constatare ne surprinde, întrucât d. Sadoveanu s'a mărturisit întotdeauna și nedesmișit un desăvârșit prozator artist și un mai puțin consacrat romancier. Acest echivoc între „prozator artist“ și „romancier“ s'a întreținut mult în jurul d-lui Sadoveanu. În „zodia cancerului“ aceste două atribute se manifestă la maximum de dezvoltare și indisolubil sintetizate, învederând însușirile de epicism de largă respirație ale autorului.

De data aceasta rolurile par schimbate: mai mult romancier (mai multă viață) și mai puțin stilist. Psihologia personajilor este uneori succint și fugitiv estompată, altelei lapidar și magistral conturată. Personagiile accesorii abundă. Se prevalează subtila analiză psihică a criminalului Bogza și în special meticuloasa disecțiune a psihologiei Vitoriei, efectuată cu tranșantă sagacitate, până în străfundurile intangibile.

În afara acestor rețușeri, „Baltagul“ constituie o realizare artistică de o singulară și autentică valoare, jalonând însă, în diagrama ascendentă a d-lui S. o pronunțată oscilațiune de inferioritate față de masiva încheiere definitivă: „Zodia Cancerului“. Avalanșa romancieră contemporană se caracterizează tocmai prin exaltarea pseudo-romanului, prin aderarea la forma romanului autobiografic, succedanee literare afectate și snobe. „Adorata“ de d. Romulus Dianu, „Isabel și apele diavolului“ de d. Mircea Eliade, „Ultima noapte de dragoste și prima noapte de război“ de d. Camil Petrescu, și altele... ilustrează aceasta frecventă tentativă de derogare dela canoanele consacrate ale genului, dar tocmai absența impersonalității și obiectivismului și pauperismul preocupărilor estetice și morale este și principala cauză a căducității lor.

D-l S. se situează alături de celălalt pilot al epicismului nostru dl. Cezar Petrescu, creatorul romanului cu scilipiri diamantine de perfecțiune „Intunecare“, iar „Baltagul“ constituie creuzetul în care meșterul faur a topit esență din taina virtualităților prețioase a geniului național, reflexul spontan, parcă al misticismului religios și al miturilor populare, instaurarea tradiționalismului ca sursă robustă de inspirație, galvanizarea energiilor aspirânde descurajant și tragic în neantul anarhic al lipsei unui ideal îndreptar, prin infuzia regeneratoare și salutară a rigurosului spirit poporan.

Gh. Trandafir

Leon Donici inedit.

Fie că e vorba de presă, fie că e vorba de literatură, fie că e vorba de o formațiune ministerială, Moldova dintre prut și Nistru n'are cu ce se prezenta.

În'adevăr, contribuția Basarabiei în literatură este foarte neînsemnată. Afară de scriitori ca Stamati, Sârbu, Matecivici și alți câțiva, afară de scriitori născuți în Basarabia, dar cari s'au dezvoltat în România liberă, ca Donici, Russo, Hasdeu, aproape nu mai putem cita nici unul.

Cauza? e prea cunoscută. Odată liberată de sub jugul turcesc de către sfânta „matușcă“ Rusia — cum îi plăcea să spună presei noastre dinainte de războiu — Basarabia a fost aproape izolată de cultura românească.

Pământul acesta românesc, dacă n'ar fi fost călcat de streini, ar fi adus o strălucită contribuție în literatura română. Cum partea Moldovei din dreapta Prutului are un șirag luminos de nume în literatură, artă, știință politică, — nimic nu ne-ar putea opri să concludem că și cealaltă Moldovă din stânga „râului blestemat“ ar fi adus și ea același șir de nume în literatura și arta națională.

Cine ar putea spune că pierzând Basarabia, n'am pierdut tot atâția poeți scriitori și artiști căți ne-a dat Moldova? Acei cari s'au născut cu dorul divin, n'au putut să se desvolte și să se manifeste în condițiunile în cari au fost forțați să trăiască. Chiar

dacă unii — foarte puțini la număr — își puteau forma o cultură rusească, rămâneau totuși departe de ea, streini, inadaptați.

Unul singur — poate fi încă după tată era rus — și-a încălzit inima la focul literaturii ruse și a început să scrie în rusește. Acesta este regretatul Leon Dobronrovov Donici.

Leon Donici a fost un scriitor mare. În scurtul timp cât a trăit, a scris o mulțime de opere foarte apreciate de acei cari le cunosc. La noi, Leon Donici este puțin cunoscut. În afară de „Revoluția rusă” și de schițele publicate de el în diferite reviste românești după războiu, în afară de „Noul seminar” și de „Floarea amară”, de curând traduse, nu știu dacă cititorii noștri mai cunosc ceva din opera lui Leon Donici.

Cu talentul său mare, Leon Donici a lăsat opere trainice. Vom vorbi despre ele în curând pentru a deștepta interesul editorilor. Astăzi vom spune câteva cuvinte despre opera lui Leon Donici necunoscută încă de loc, fie că n'a fost editată în nici o limbă, fie că a fost pierdută sau furată.

Cercetând hârtiile lui Leon Donici, *] am dat peste multe lucrări rămase încă în manuscris, cari, dacă ar fi editate, ar cuprinde câteva volume. Astfel, în afară de două caete cuprinzând primele lui încercări de schițe și nuvele, scrise în rusește, am dat peste două nuvele scrise direct în românește: „Când luminează soarele,” și „Ziua nunții”. Am găsit o dramă în 5 acte: „Colegul Poleaev”, început la Petrograd în 1917 și terminată la Chișinău în Februarie 1919. Din această dramă care s'a jucat în rusește, pe scena Teatrului Național din Chișinău, trei acte sunt traduse în românește de însăși autorul. Drama este interesantă, înfățișând viața aristocratică din Rusia în preziua prăbușirii sale.

Am dat încă peste două fragmente a două romane: „Regele” și „Prințul veacului”. Despre primul n'am găsit nici o notă, nici un fel de informație, unde și când l-a început sau dacă l-a terminat ori nu.

Al doilea roman e numit în mai multe scrisori „Kneaz mira — Prințul lumii”. În manuscris însă e numit „Kneazvece — Prințul veacului”. Într'o scrisoare către avocatul Oprea din Chișinău, autorul spune că a început să scrie romanul său în limba rusă. Dar, după câteva capitole — 76 pagini, câte sunt în manuscris — l-a abandonat, continuându-l în limba franceză și spaniolă tot odată. Că la mai editat sau nu — nu știm, deși într'o altă scrisoare el își arată mulțumirea că în sfârșit l-a terminat și-l va edita în condițiuni avantajoase.

În acest roman Donici făcea destăinuri interesante, punând în lumină starea de lucruri dela Curtea imperială înainte de imixtuirea lui Rasputin. Eroul principal al romanului este ober procurorul sinodului Pobiedovoștiev, cu care Donici era în strânse legături de prietenie.

Despre aceste romane, iată ce spune însăși autorul într'o scrisoare către prietenul său Petre Pilschi: „...scriu în romanul acesta despre Pobiedovoștiev, despre biserică, mănăstiri, arhieri, demnitari, doamne, preoți, negustori, studenți și alții. Am tipărit trei coale și ți-le trimit. Scrie-mi despre ele! Romanul va fi mare, în două tomuri, 600 pagini. Scriu, copiez și corectez...”

Într'o altă scrisoare pomenește despre un alt roman „Calea Griviței”, care i-a fost furat, probabil.

Ar trebui însă cercetate editurile pariziene. S'ar găsi, cred, ceva din lucrările pomenite în aceste rânduri.

Alexandru David

*] Mnss. mi-au fost puse la dispoziție, cu toată bunăvoința, de către mama scriitorului căruia îi mulțumesc și pe aceasta cale.

Memoriile d-lui Eugen Lovinescu.

Intrucât e și ea o activitate publică, literatura cași politica poate deveni — în mod firesc — domeniul de exercițiu al genului memorialistic. Pentru motivul însă că scriitorul e mai puțin „public“ ca politicianul, memoriile literare au fost mai rare totdeauna. Dintre literați, doar criticul e acela care intrând în contact susținut cu reprezentanții tipici ai scrisului unei epoci date, poate deveni autor memorialistic. Are, în acest caz, libertatea de a urma una din căile ce indicăm aci : să dea contribuții suplimentare la înțelegerea operei unui scriitor, divulgând procedee mai intime ale proesului său de creație, amănunte ce n'au putut trece în studiul critic, sau să ne descrie potretul moral al scriitorului considerat în trăsăturile sale omenești.

Dintre aceste procedee preferăm — firește — pe cel dintâiu fiindcă ajută la creșterea gradului de culegere al operei. Cel de al doilea are un interes pur psihologic, nu contribuie aproape cu nimic la cunoașterea operei, ci destramă doar cu voluptuoasă cruzime valul legendei în care se cade să fie învăluit orice preot al artei.

D-l Lovinescu, oferindu-ne în acest volum, prima carte de memorialistică literară cuprinzând 16 ani de frământări, a ancorat exclusiv aproape în apele procedului psihologic și anecdotic. Asistăm astfel la descoperirea umanității inferioare a unui T. Maiorescu, V. Pârvan, N. Iorga, Oct. Goga, G. Ibrăileanu, în prezentarea cărora pare că d-l Lovinescu a pus intenționat în relief tocmai slăbiciunile care ne dau despre aceste mari nume o imagine exact contradictorie celei ce o aveam din scrisul lor. Această crudă executare a zeilor, oricât de plină de realitate va fi fiind, produce impresia unei impietăți, fără ca în schimb să satisfacă alte simțăminte decât acelea ale curiozității clevețitoare tipice periferiei. Am fi găsit mai frumos ca d-l Lovinescu să fi renunțat la scrierea unor astfel de memorii, prin cari nu vedem ce serviciu aduce literaturii.

În unele cazuri însă, surprinde prin anecdotă potretul moral al vreunui scriitor despre care cititorul operei respectivului și-a făcut o imagine perfect asemănătoare. Ne gândim la povestirea care-l prinde pe I. Minulescu în delict de lichelism politic surprins de I. Brătianu, ieșind din cabinetul lui Marghiloman, și justificându-se cu îndrăsneală și cinism, același cinism din proza sa romancieră, astfel ;

— „Ce vrei șefule, suntem cu toți lichele și eu și dumneata și dumnealui, întregă țara românească, toată lumea“, încercând — cu alte cuvinte — să atenuieze printr'o solidarizare universală microscopicul său păcat individual.

E un caz rar în care omul și scriitorul se acoperă cu perfectă coincidență, lăsând memoriului conceput psihologic posibilitatea de a avea și un interes estetic.

Dar concomitent cu fresca morală a scriitorilor contemporani, d-l Lovinescu are prilejul să-și schițeze și câteva momente autobiografice, interesante desigur în latura mai ales a formării sale spirituale.

Mai presus de orice conținut însă „Memoriile“ te preocupă prin fermecătorul stil lovinescian desfășurat în meandre subtile, organizate în perioade cu simetrii muzicale distincte, cu imagini reliefante pentru idei fine și nuanțate, calități ce fac din acest scris un model de stil ideologic.

Opoziția permanentă, pe care atitudinea noastră ideologică a făcut-o ideilor d-lui Lovinescu, nu ne poate — firește — împiedeca să subliniem cu bucurie calitatea unui stil critic despre care avem impresia c'a într'o măsură, în literatura critică românească.

Dimitrie Sandu

Aniversarea „Gândirii“

„Gândirea“ a sărbătorit zece ani dela ceadintăiu apariție a ei în Cluj. Un număr special a consemnat evenimentul, iar presa amică — „Curentul“ și „Cuvântul“ — ca și colaboratorii secundari în alte reviste și ziare, au alcătuit corul elogios al serbării. Atmosfera n'a fost dar, de loc, prielnică unei examinări lucide a sensului și valorii activității gândiriste. Elogiul n'a apărut cu o expresie a unei înțelegeri critice, ci a crescut doar dintr'o stare de suflet lirică, esențial subiectivă și înclinată firesc către exagerări. Privită în acest fel, activitatea „Gândirii“ își deformează imaginea adevărată în ochii cititorului ei, își maximalizează meritele și-și șterge complet defectele.

Intr'un fel cu totul altul, va fi privită ea aci și anume nu exclusiv din latura, a cărei legitimare noi am combătut-o, ci în adevăratele merite și demerite ce le are în literatura și cultura românească a vremii.

Primul fapt, pe care suntem îndemnați să-l înscrim aci e că în anii imediat următori războiului, „Gândirea“ așa cum s'a dăruit dela Cluj, a însemnat o învioreare a publicisticii noastre, un îndemn la creația literară, o repunere a noastră în cadrul contactului cu intelectualitatea străină, într'un cuvânt o *stimulare* a avânturilor spre cultură, după opera distrugătoare a bunurilor sufletești de către războiu. Creând mai mult o dispoziție pentru cultură, valoarea inițială a „Gândirii“ a fost *psihologică*. Și în vremurile acelea de sbucium și preocupări biologice, lucrul acesta n'a fost puțin.

În valoarea psihologiei activității gândiriste, s'a ascuns însă — dela început — și germenele negativ. Dorind să însuflețească atmosfera noastră culturală, revista nu și-a selecționat mai atent mijloacele și-a înregistrat în paginile ei — cu binevoitoare comentarii — valorile cele mai dispartate, pozițiile spirituale și estetice cele mai opuse dela curentele de stânga extremistă și până la manifestările drepte ideologice. A fost o reeditare analoagă formulei lui Heliade: „*Scrieți băieți*“, fără nici-un control direcțional. Revista nu a înțeles să aducă lumini de orientare în haosul postbelic, ci să fie numai un magazin, oglindă sau cronică fidelă a curentelor vremii. Dar prin acest rol *passiv*, dacă „Gândirea“ după înprejurări putea să grupeze în juru-i talentele cele mai deosebite, nu contribuia cu nimic la limpezirea drumurilor culturii românești. Credem să surprindem, în această atitudine, trăsătura spirituală care a fost constant nenorocirea revistei: *orientalismul* în care — conștient — a ținut să se înrădăcezeze, referându-și totdeauna funcțiunea de înregistratoare contabilă a evenimentelor așa cum se petreceau în fapt, fără nici-o năzuință de schimbare a lucrurilor print'o intervenție activă în dezordinea fenomenelor culturale. Primind realitatea literară în forma în care se prezintă, „Gândirea“ reedita atitudinea inerției și pasivității orientale dând organului de publicitate o valoare inferioară.

Cu această concepție, revista a devenit o arhivă — e drept, sinceră — a curentelor și talentelor românești de după războiu. Față de masa de cititori și cerințelor culturii noastre, „Gândirea“ nu și-a luat misiunea de îndreptar așa cum în trecutul nostru, „Dacia literară“, „Convorbiri literare“, „Sămănătorul“ au făcut-o. N'a reușit să unifice conștiințele românești prin agitarea unui ideal unitar de cultură. Înprejurările au fost, fără îndoială, mai grele ca cele de odinioară, dar nu e mai puțin adevărat că și oamenii s'au arătat mai slabi. Îndată după războiu, „Gândirea“ ar fi putut aduce foloase considerabile culturii românești dacă ar fi înțeles să urmeze cu hotărâre și necesară exclusivitate indicațiile tradiționalismului în sensul cel mai larg. Răsunetul ei ar fi crescut în masa cititoare și aniversarea celor zece ani, trecând dincolo de cercul prietenilor, ar fi cuprins

intr'o sărbătorire comună și mulțimea cărturarilor români așa cum odinioară viața „Sămănătorului” se identifică matematic aproape, cu viața nației.

Lipsa unei direcții unitare a urmărit „Gândirea”, dealungul celor zece ani, ca un blestem implacabil. Aniversarea însăși, cu toată atmosfera ei de solemnitate, a reamintit dureros faptul. D-l Nichifor Crainic în revistă ca și la banchetul de aniversare „a schițat acțiivitatea decenală a revistei, fără a o legă de nici un îndreptar sau crez deosebit” (Cuvântul din 3 Ian. 1931.) De data aceasta, atitudinea directorului este însă și o gravă dovadă de slăbiciune. Fiindcă, de bine, de rău, revista luase de câțiva ani o înfățișare unitară prin proclamarea ca îndreptar a tradiționalismului ortodoxist. Pentru care motive d-l N. Crainic n'a ținut să sublinieze această izbândă a „Gândirii” asupra propriului ei trecut confuz? A început directorul gândirist să se îndoiască de eficacitatea formulei, sau a dorit să menajeze diplomatic pe acei membrii ai grupărei, care n'au nici-un fel de legătură cu ortodoxismul, de frică să nu-și piardă colaboratorii? Căci ceceaze a mai evidențat aniversarea a fost desolidarizarea programatică a unui fragment gândirist de idiologia ortodoxistă și pentru a se justifică totuș coeziunea grupării, cineva a făcut apologia absenței totale de direcție a revistei (Cuvântul din 3 Ian 931). Păcatul lipsei de înțelegere urmărește dar încă, așa cum spuneam, revista și noi nu putem să ne dăm dăruim cum personalități eminente ale culturii noastre girează cu numele lor o activitate condusă pe un făgaș față de care ele însăși mărturisesc public că sunt străine! Logica cereă, firește, sau oprirea avântului ortodoxist al d-lui Crainic și menținerea vechiului caracter de cronică a revistei sau retragerea valorilor ce nu subscriu doctrina directorului. Neproducându-se nici unul din aceste două fapte inevitabile, „Gândirea” se menține într'o confuzie dăunătoare și pentru prestigiul ei și pentru numele cari o susțin.

Ar mai rămâne ca, făcând abstracție de această incurcată stare de lucruri, să discutăm cel puțin ideologia revistei așa cum o parte din colaboratori o admit. Cititorii, cari ne-au urmărit până acum scrisul, ne cunosc opiniile în această privință. Ideologia „Gândirii” e produsul intersecției unor imitații străine cu inclinațiile subiective ale unui teolog ca N. Crainic, ce se teoretizează de fapt pe sine, în ortodoxism. Discuția temeiurilor gândirismului s'a făcut pe larg de ani de zile în paginile acestei reviste cu tot aparatul unei argumentări obiective și academice. Dacă nici până acum nu ni s'a răspuns serios, e o vină care cade în'reagă în seama „Gândirii” ce nu s'a putut încă ridică la nivelul discuției ideilor, indiferent de suprafața numelor celor care — întâmplător — le împărtășesc.

Acestea sunt reflecțiile pe cari țineam să le însemnăm cu privire la activitatea revistei înțeleasă ca organ de publicitate în cadrul nevoilor noastre culturale de după războiu. Ni s'ar putea obiectă că n'am amintit nimic din realizările estetice ale „gândiriștilor”. Am răspunde însă de îndată că nu acesta a fost obiectul rândurilor de față și apoi acele realizări nu dătoresc nimic spiritului gândirist. Cezar Petrescu ar fi scris „Intunecare”, Lucian Blaga poeziile sale metafizice, Bucuță proza sa, Tudor Vianu studiile sale, chiar dacă n'ar fi cunoscut „Gândirea” și „gândirismul”. Cât despre ortodoxiști ca P. Sterian sau Sandu Tudor, nu se poate spune nimic alta, decât că au înfirmat estetic creația ortodoxistă însăși.)

Al. Dima

Reacțiuni antigândiriste.

Mișcarea gândiristă abia organizată unitar prin conducerea d-lui N. Crainic și prin urmare în situația de a putea să privească viitorul cu mai multă încredere,

devine dintr'odată obiectul unor critice vehemente. Pare că lumea s'a desmeticit din somnul mistic pe care „Gândirea” reușise să-l producă o clipă în public, prezentându-și în strălucitoare strae o seamă de idei împrumutate printr'un simplu fenomen de imitație, din agitația religioasă a apusului. Și mișcarea a început să fie obiectul unei analize mai atente cu tendința de a i se valorifica temeinic cuprinsul. În aceasta operă de lămuririi a opiniei publice asupra adevăratei semnificații a gândirismului ortodoxist, *Dalina* a adus contribuții din cele mai timpurii fiind una dintre primele reviste ce a discutat cu tot aparatul de argumentare necesar, temeiurile mișcării.

Acum se raliază luptei noastre ostași noi și încă din cei mai distinși. O revistă de două luni apărută — *Capricornul* — și condusă de unul din criticii cei mai pregătiți și talentați ce avem — *d-l G. Călinescu* — pare să-și fi închinat partea principală a activității sale combeterii gândirismului. În cele două numere de până acum, *d-l G. Călinescu* parafrazând un eseu al d-sale publicat în „Gândirea” și intitulat „*De aparitione angelorum*”, ne oferă două savoroase articole. „*De disparitione angelorum*” cari — fără a cădea în polemică personală — sunt o conștiințioasă revizuire a ideilor și oamenilor din gruparea revistei bucureștene. Cităm din această strălucită punere la punct, o caracterizare a d-lui *N. Crainic*: „*Spirit de gazetar, d-l N. Crainic a încercat în diferite rânduri să și deștinească poziția ideologică, fără să poată izbuti. Total lipsit de puterea abstracției, incapabil să iasă din formule goale ca spiritualism, ortodoxism, viață întru Duh, fără tact și seninătate, d-sa se revelă în notele mărunte ca un polemist de o îngustime de vederi explicabilă, de o trivialitate rară și directă în care expresiile: imbecil și tâmpit nu sunt cele mai tari*”. Sunt trăsați pe cari le-am însemnat și noi în polemicile noastre cu *d-l Crainic* și care-și găsesc în acest fel, o desăvârșită verificare.

Sunt de asemeni minunat de drepte execuțiile colaboratorilor gândiriști surprinși fiecare în vreun delict de idei, stil sau hipertrofie a eului.

Taberei noastre, în această luptă pentru izbânda adevărului, i se alătură însă și personalitatea eminentă a *d-lui C. Rădulescu-Motru*. Prin toată activitatea filosofică de peste un sfert de veac, *d-l Rădulescu-Motru* eră cel mai indicat să-și spună cuvântul asupra unei mișcări ce aveă pretenția să schimbe fața culturii românești. Și deși personalismul energetic e o condamnare severă a oricărui misticism, *d-l Motru* n'a intrat până acum în luptă în mod direct. O scrisoare publicată recent în toate ziarele ca răspuns unui articol îndrăsneț al *d-lui Nae Ionescu*, îi dă însă prilej creatorului primului sistem de gândire românească, să-și exprime în modul cel mai hotărît părerea despre misticismul ortodoxist, care nu este decât — spune *d-l Motru* — un simptom al nevrozei postbelice și o farsă

Astfel de confirmări ale punctului nostru de vedere în discuția misticismului ortodoxist ne dau o și mai mare siguranță că adevărul e de partea noastră.

D. Gerariu

Const. Kirilțescu: Povestea slântului nostru răsboi

București; „Cartea Românească” 1930

A scrie pentru popor rămâne un mare dar, care întregit de o temeinică înțelegere și cunoaștere a sufletului și graiului popular, prețuiește adesa mai mult de cât strădania multor pretinse opere de cultură națională. Organizarea scrisu-

lui pentru popor și susținerea lui în inițiativele bine pregătite — mar aleș în ce privește prezentarea prin publicații periodice — în vremile de după unire, ar fi trebuit să fie una din grijile noastre cele mai de căpetenie, căci ar fi folosit poate mai mult de cât toate gimnaziile târgurilor.

Iată însă că într-o vreme când scrierile pentru popor încep a preocupa din ce în ce mai puțin, într-o vreme de băracie a slovei pentru popor, cartea d-lui Const. Kirilescu vine ca o dreaptă și românească răsplată.

După dăruirea celei de a II-a ediții a „Istoriei războiului de întregire a României”, autorul a înțeles că-i mai rămânea una din cele mai poruncitoare datorii: aceea de a dăruii și țăranelui, povestea celui mai sângeros și mai plin de jertfă război, în care el, țăranel-ostaș, cu toate atribuțiile rasei sale fusese actorul cel mai de căpetenie.

Și în: *Povestea sfânlului nostru război*, autorul ne prezintă în adevăr întreaga poveste a războiului, lipsită de tot ce i-ar îngreuna șirul și nelipsită de nimic, ce ar știrbi-o; cu chipuri trase din condei — așa cum le place poporul — și mai ales, tlicuită într'un grai pe înțelesul lui, oglindind deopotrivă destoinicia ori nemernicia căpeteniilor, dar mai cu seamă jertfirea de sine a românului cu toate suferințele îndurate de grozăvia războiului.

Spiritul de jertfă în clipe de înfrângere ca și în cele de izbândă, răsare în întreaga povestire ca o virtute izvorită dintr'o uriașă conștiință de disciplină și de împlinire a datoriei.

Și d-l C. Kirilescu s'a dovedit un temeinic cunoscător al simplității și a-dânc-înțelesurilor graiului popular.

M. G.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Al. Lascarev-Moldovanu : *Cohortele Morții*

București : — „Cartea Românească” 1930

De și a trecut peste un deceniu dela sfârșitul uriașului război mondial, totuși svârcolirile și suferințele lui stăpânesc încă sufletele. Vibrările puternice ale frământărilor lui preocupă încă literatura noastră ca și literaturile străine. Și ori cât se va scrie nu se vor putea zugrăvi prin cuvânt scris, uriașele frământări, grozăviile suferite, oribilele masacre și sublimele înălțări sufletești ale abnegației și constient jertfirii de sine.

Epopeia războiului nostru de întregire — în ansamblul ei — ne a fost dăruită în mult prețuita Istorie a războiului, de d-l Const. Kirilescu; dar războiul trăit intens de fiecare ins, în mai strâmtul lui orizont al petecului de pământ apărut, al unității lui de comandă, al bordeiului de cârțiță, al strâmtei încăperi de spital, al drumurilor noroioase și nesfârșite și ale vremii vrăjmașe trupului; războiul suferinței, al imensei suferințe este zugrăvit aidoma de d-l Lascarev-Moldovanu în „Cohortele Morții.”

Fragmentele acestea de război răsfrânt de sufletul celui ce le-a trăit, ne dau crâmpene reale de ceea ce a fost războiul nostru. Și în prima parte a campaniei, unitățile noastre n-au fost altceva decât *Cohortele ale Morții*, plutind în haos dela o margine la alta a țării, sângărând amaric pe fiecare petec de pământ și apărând cu puteri supra-omenești fiecare brazdă. Un desăvârșit dar în zugrăvirea suferinții, amărăciunii, prăbușirii sufletești copleșită și îndurerată până dincolo de istovire ne redă autorul în toate schițele sale.

Un interesant proces psihologic ne este prezentat în schița *Nu pot...* Omul

care cu toată dorința de a-și servi țara, nu poate să ucidă și care ajuns în fața curții marțiale pentru refuzul de a primi ideea războiului răspunde: „*cereși-mi să mă omor pentru țara mea—o fac imediat—dar nu-mi cereși să omor. . Nu pot—nu pot...*” Și în calvarul retragerii cu rezerviștii lui bolnavi, ne mai putând îndura, nu atât suferințele lui ci pe ale altora, se reazimă de un copac și cu toată seninătatea se sinucide în fața rezerviștilor lui.

Și în *Nopti de iarnă* când după cină, camarazii întârziu la discuții, în fumul gros de lumânare și de tutun și când unul din ofițeri rostea vrăjmaș „*Douăzeci au murit azi... douăzeci!*... autorul ne prezintă minunat, conștiința resemnare românească izbucnită cu glas aspru, împotriva înfricoșerii de suferința și de moartea războinică.

În *Soldatul Nimănuvi*, ne este redată înduioșetor desnădejdea ostașului care de trei luni își caută *cumpania* și n-o găsește.

Cohorțele Morții ca și *Bulgarii* d-lui Vlădescu, pe lângă calitățile literare rămân documente ale războiului nostru de întregire, care în adevăr a fost purtat „*Cu moartea pre moarte calcând*”...

Documente împotriva inconștienței celor ce azi îndrăsnesc să disprețuiască suferințele și jertfele făcute, documente și îndreptar ale generațiilor ce vin, ca nu cumva tragică epopee a războiului nostru să fi fost zadarnică.

M. G.

„I n d r e p t a r”.

An. I, No. 9-Septembrie 1930

Cele 9 numere ale „*Indreptarului*”, tipărite până acum, îndreptătesc întru totul bucuria cu care am salutat apariția acestei reviste a nobleței intelectuale. În publicistica noastră gălăgioasă ca o sațră de țigani, „*Indreptar*” s'a impus dela început printr'o ținută de superioară rezervă, de distinsă civilizație, de muncă serioasă și—bizar pentru aceste culegeri!—de o firească modestie.

Am reținut din numerile precedente gândirile sigure și nuanțate ale ideologului *Eugeniu Sperantia*, despre ale cărui manifestări am scris cu bucurie și cu alte prilejuri și studiul interesant prin noutate al d-lui I. M. Rașcu despre: „*Ecouri franceze în opera lui Eminescu*” cu introducerea încheiată astfel: „*În ori ce caz, rămâne stabilit, credem, din cele arătate că poetul avea cel puțin cunoștințele unui „Român mijlociu” în cece privește lucrările franceze și că întocmai ca orice compatriot al său, a putut cerceta direct la izvor textete literaturii atât de răspândite în țara noastră*”. Concluzia aceasta e îndelung documentată în felul cel mai divers și precis în șirul articolelor ce se integrează unei substanțiale introduceri la o lucrare mai mare. E în seria contribuțiilor la înțelegerea operei eminesciene, una din cele mai prețioase lumini care dărâmă legenda lipsei de contact al lui Eminescu, socotit ca un reprezentant exclusiv al culturii germane, cu sfera apusului francez.

Recenziile „*Indreptarului*” au păstrat tot deauna o ținută de scriitoare obicivitate și de frumoasă civilizație în discuțiile la care a luat parte. Și noi mai ales cari am avut de suferit depe urma unor anumite balcanisme, suntem bucuroși când ni-se oferă prilejul unei polemici după toate regulele civilizației.

În numărul nostru trecut răspunzând printr'o scrisoare de „*Precizări*” la întâmpinările d-lui I. M. Rașcu — redactorul „*Indreptarului*” — am fost puși din nou în situația de a da și alte lămuriri suplimentare, fapt pentru care orice iubitor al adevărului nu se poate decât bucura.

D-l I. M. R. accentuează de data aceasta opoziția d-sale față de ideea noastră că „mixticismul nu ni-l putem încă îngădui, raționalismul fiind pentru noi singurul folositor astăzi; idee ce i-se pare „curioasă și nedovedită“. Adiacent notează obiecția după care raționalismul n'ar fi caracterul „hotărît“ al istoriei moderne care începe cu renașterea, din pricina existenței concomitente a lui Pascal, Fenelon, Bossuet, jansenismului și mișcării de renaștere religioasă din sec. XIX-lea și „strălucirii mișcării mistice“ contemporane. Intre aceste două opoziții, fulgeră întrebarea d-lui R., asupra înțelesului ce-l dăm misticismului.

În fapt, într'adevăr, aceasta e problema întreagă. Prin misticism d-l R. — după cum se poate vedea și din rezumarea celei de a doua obiecții subordonate — înțelege o mișcare religioasă, o renaștere religioasă, *impotriva cărora evident nu putem fi și pe care am dori-o din toată inima actualei societăți românești* dacă predicatorii ei s'ar dovedi sinceri. Noi nu înțelegem însă prin misticism acest lucru. În unele din articolele noastre ni s'a părut a fi arătat precis că prin misticism tălmăcim ceva mai mult. Nu o mișcare religioasă pur și simplu, care prin fundamentul ei *etic* ne-ar provoca supreme mulțumiri, ci o anumită metodă de clădire a culturii, un fel de a înțelege lucrurile prin prisma sensibilității numai, într'o atmosferă de nebulozitate irațională, în care joacă rol doar indemnul pasiunii oarbe al temperamentului cu ancestrale determinante, care constituie treapta primară a cunoașterii omenești. Misticismul e punctul de vedere confuz în cercetarea vieții, ceața în care omul se amestecă tainic cu lucrurile ca un peisagiu alambicat de fund de mare. E prima structură în geneza personalității așa cum a arătat d. C. Rădulescu-Motru:

Impotriva acestui misticism ne-am ridicat împreună cu alții de altfel — „Viața Românească“ și acum în urmă „Capricorn“ — într'o dărză atitudine de opoziție împotriva pseudo-misticii gândiriste falimentare atât ca realizare estetică precum și ca ideologie. De altfel adevărata semnificație a acestei mișcări a fost arătată și de d-l C. Rădulescu-Motru în capitolul „Personalismului energetic“: „Sufletul mistic“, publicat printr'un gest de memorială inconștientă chiar în paginile „Gândirei“.

Această atitudine mistică-îsvor creator de ingeri și ridicule minuni cum a subliniat spiritual d-l C. Călinescu în „De aparițiune angelorum“ — a format de ani de zile și va forma obiectul permanent al criticii noastre.

Fiind în potriva metodei mistice în tânăra noastră organizare culturală, era delăsine înțeles că — pozitiv — aveam să-i opunem corectivul raționalismului a cărui lumină de criticism sever e o garanție superioară a unor bune fundamente culturale. Numai într'un târziu, misticismul va putea apare și la noi când săturați de ordine și disciplină a cugetării ne vom dezagrega ființa culturii.

Cât despre caracterul „hotărît raționalist“ al istoriei moderne, rămânem, firește, la această afirmare pe motivul că însăși mișcările religioase citate de d-l I. M. R. nu mai au în cultura nouă înfățișarea dogmatismului obscurantist medieval. Ele sunt susținute cu un aparat de argumente rațional și cad prin felul de prezentare modern, în zodia raționalismului iubitor de idei clare și distincte după fundamentala metodologie carteziană.

Cu aceste lămuriri, suntem aproape siguri că d-l I. M. R. nu va mai obiecta nimic ideilor noastre.

Al. Dima

Replici d-lui Radu Dragnea.

Ultimul număr al „Gândirii“ aduce în „Cronica mărunță“ un nou răspuns articolului d-lui G. Damaschin despre „Natura spiritualității lui Eminescu“. De data această — cum de altfel, eră de mult de dorit — răspunde însuși autorul

studiului „Spiritualitatea lui Eminescu” — d. R. Dragnea. Ii replicăm îndată, nu pentru a cultiva polemica cu orice preț cum socotește d-l Dragnea, ci pentru a ne susține mai departe punctul de vedere față de nouă înfățișare pe care o ia problema. Și ne vom ocupa anume — în aceste rânduri — nu de spiritualitatea lui Eminescu așa cum a văzut-o colaboratorul nostru, d-l Damaschin, d-sa urmând a răspunde personal întâmpinărilor d-lui Dragnea¹⁾; ci de caracterizările generale ce scriitorul gândirist binevoiește a le oferi revistei noastre.

D-l R. Dragnea începe prin a ne fixa programul de activitate. Și anume în felul acesta: „Revista *Datina* care prin apariția ei în orașul *T. Severin* e chemată să facă unu' oficiu de răspândire a culturii, etc. Ni se pare ciudat că un om de cultura d-lui Dragnea nu se poate emancipa de sub prejudecața ce deosebește revistele de capitală de cele din provincie, atribuindu-le celor din urmă o mistuire inferioară celor dintâiu, cari singure sunt chemate să fie creatoare de cultură față de cele de provincie, socotite doar ca *oficii de plasare* a valorilor create în capitală. Dela început și în repetate rânduri am arătat nețmeinicia acestei prejudecăți întru nimic justificată, înțelegând că e necesar să se producă și la noi o descentralizare culturală, ca cea care există demult în alte părți. Ori d-l Dragnea, nu dorește ca-și noi o înviorare a culturii românești prin stimularea valorilor creatoare regionale?

Mai departe, cu superioritatea sigură a omului care a monopolizat adevărul exclusiv pe seama lui, d-l Dragnea constată că atacul împotriva „Gândirii” a pornit din paginile *Dallnei* ca o „acțiune organizată” cu trei iscălituri diferite combătând însă în acelaș sens. În această „organizare”, autorul „Spiritualității lui Eminescu” vede un motiv de ironizare.

Iarăși ne minunăm de această atitudine a d-lui Dragnea, fiindcă noi creдем că o revistă trebuie dela sine înțeles să-și organizeze ideologia și polemica într'un fel unitar și bine susținut, să aibă cu alte cuvinte o *direcție*. Se vede că d-l Dragnea neobisnuit cu o astfel de disciplină în paginile „Gândirii”, e mirat când o vede în altă parte și o socotește o excepție față de regula pe care crede că revista bucureșteană e chemată s'o dea publicisticii românești.

O a treia caracterizare ce ni se aplică se concretizează în rândurile acestea: „Dar atacurile s'au repetat cu doi asociați”, într'un limbaj comun agresiunilor de ziar politic, care pune în discuție caracterul de revistă literară ce vrea totuș să-și atribuie publicația severineană”. Aci d-l Dragnea, care în genere îl creдем serios, devine deadreptul ridicul. Ne atribuie nouă un „limbaj comun agresiunilor de ziar”, făcându-se că ignorează limbajul „Gândirii” ce se poate socoti ca fiind într'adevăr mai prejos decât chiar cel din urmă ziar politic. Și cu toate că d-l D. nu ne onorează ilustrându-și afirmația cu citate din scrisul nostru spre a ne dovedi calitatea limbajului ce întrebuițăm, noi o vom face totuș pentru stilul și limba „Gândirii”. Iată la întâmplare câteva mostre stilistice ale prea mult gazetarului N. Craiinic citate și de d-l G. Călinescu (în „Capricorn”, No. 2). „Urđorile lui Camil Baltazar”, „Găsești, Tomescu, atâta imbecilitate deghizată în farsă normalivă”, sau „n'am vedea ozi treizeci de tâmpiși prop-tindu-se în două copile” etc. Ar putea d-l Dragnea să re dea citate echivalente acestora din scrisul nostru? Dacă prin urmare „Gândirea” își îngăduie un astfel de limbaj, nu ne e permis atunci când suntem provocați, și nouă un stil cel mult agitat dar niciodată de indignare, pornografic sau periferic?

Al. Dima

1) Răspunsul d-lui G. Damaschin sosindu-ne târziu la redacție — în urma paginării revistei — se va publica în nr. viitor al „Datinei”

